

Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu

A Contribution to Understanding Continuous Habitation of Vinkovci and its Surroundings in the Early Iron Age

Izvorni znanstveni rad
Prapovijesna arheologija

Original scientific paper
Prehistoric archaeology

UDK/UDC 903.4:903.5(497.5Vinkovci)“638”
Primljeno/Received: 27. 05. 2002.
Prihvaćeno/Accepted: 11. 06. 2002.

Mr. sc. HRVOJE POTREBICA
Arheološki zavod Filozofskog fakulteta
Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb
hrvoje.potrebica@zg.tel.hr

Mr. sc. MARKO DIZDAR
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb
marko.dizdar@IARH.tel.hr

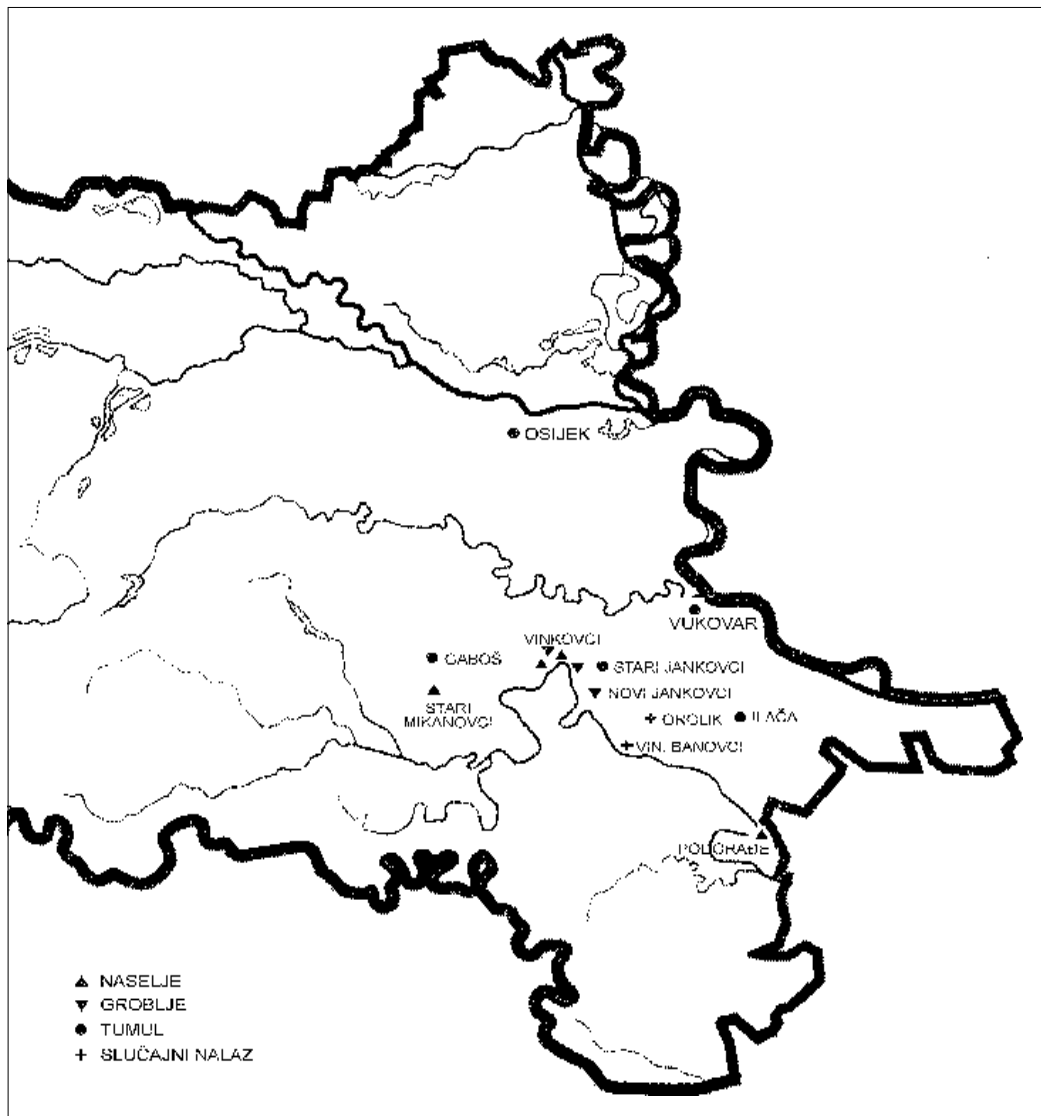
Razdoblje starijega željeznog doba na prostoru Vinkovaca i okolice obilježile su svojim pojavama daljska, bosutska i srijemska kultura. Na početku starijega željeznog doba primjetni su utjecaji s prostora doljenjske i grupe Martijanec - Kaptol, uz koje se povezuju slučajni nalazi fibula iz Vinkovaca i Orolika te pojava tumula u Starim Jankovcima, Ilači i Gabošu. Utjecaji ovih grupa kao i s prostora glasinakoga kulturnoga kruga prisutni su i u mlađoj fazi starijega željeznog doba kojoj pripadaju ravna groblja s kosturnim ukopima srijemske kulture u Vinkovcima i Novim Jankovcima. U završnu fazu starijega željeznog doba datiraju se naselja Damića gradina u Starim Mikanovcima i Dirov brijeg u Vinkovcima koja predstavljaju najzapadnija do sada poznata nalazišta najmlađe faze bosutske kulture. Keramički nalazi s tih naselja ujedno dokumentiraju kulturnu i etničku osnovu koju su Kelti zatekli pri naseljavanju prostora srednjeg Podunavlja krajem 4. st. pr. Kr.

Ključne riječi: starije željezno doba, Vinkovci, Stari Mikanovci, naselja, groblja, daljska kultura, bosutska kultura, srijemska kultura.

Key words: Early Iron Age, Vinkovci, Stari Mikanovci, settlements, cemeteries, Dalj Culture, Bosut Culture, Srijem Culture.

Razdoblje starijega željeznog doba jedno je od najslabije istraženih i poznatih prapovijesnih razdoblja na vinkovačkom području kao i na prostoru istočne Slavonije i zapadnog Srijema. Poznavanje materijalnog naslijeđa starijega željeznog doba na ovom prostoru najvećim dijelom počiva na pojedinačnim i slučajnim nalazima (BRUNŠMID, 1902.; VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962.; ŠIMIĆ, 1984.) te rijetkim objavljenim rezultatima sustavnih i zaštitnih istraživanja (HOFFILLER, 1938.; VINSKI, 1955.; VINSKI-GASPARINI, 1973.; ŠIMIĆ, 2001.). Na području grada Vinkovaca i okolice posljednjih tridesetak godina provedena su intenzivna zaštitna iskopavanja u kojima su otkrivena naselja i groblja koja omogućavaju jasnije spoznavanje kulturne i kronološke slike starijega željeznog doba na širem južnopanonskom prostoru (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1980.; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1999.-2000.; DIZDAR, 1999.). Osim rezultata istraživanja, poznavanje materijalne ostavštine upotpunjuju pojedinačni i slučajni nalazi starijega željeznog doba koji su pohranjeni u Gradscome muzeju u Vinkovcima kao i oni koji su dospjeli u Arheološki muzej

u Zagrebu. Na osnovi tih nalaza moguće je pretpostaviti naseljenost prostora Vinkovaca i okolice od samih početaka starijeg željeznog doba u 8. st. pr. Kr. pa sve do naseljavanja Kelta krajem 4. st. pr. Kr. Za poznavanje mlađe faze starijega željeznog doba u međurječju Save, Drave i Dunava od posebne su važnosti rezultati istraživanja višeslojnih prapovijesnih nalazišta Tržnica i Dirov brijeg u Vinkovcima (DIZDAR, 1999.) te Damića gradine u Starim Mikanovcima (ISKRA-JANOŠIĆ, 1984., 149.; DIZDAR, 2001., 27.). Tu je otkrivena bogata materijalna ostavština koja u znatnim crtama proširuje dosadašnje poznavanje razdoblja od početka 5. pa do kraja 4. i početka 3. st. pr. Kr. Posebno je keramičkim nalazima bio bogat sloj starijega željeznog doba na Damića gradini na osnovi čije su tipološko-statističke obrade izdvojeni funkcionalni oblici s tipovima i varijantama te tehnike i motivi ukrašavanja koji opisuju keramografsku sliku naselja mlađe faze starijega željeznog doba na prostoru istočne Hrvatske. Poznavanje oblika i ukrasa tog razdoblja omogućava i razumijevanje određenih keramičkih oblika latenske kulture Skor-

Sl. 1. Nalazišta starijega željeznog doba na vinkovačkom području

Fig. 1 Archaeological Sites of Early Iron Age in Vinkovci Region

diska (DIZDAR, 2001.), budući da je u njihovu nastajanju sudjelovalo i autohtono stanovništvo kojeg su Kelti zatekli u međurječju Drave, Save i Dunava pri svom naseljavanju krajem 4. st. pr. Kr.

Stariju fazu kasnoga brončanog doba na vinkovačkom području obilježila je Belegiš II kultura, poznata na osnovi istraživanja naselja u Vinkovcima i Privlaci te većeg broja slučajnih nalaza keramičkih i metalnih predmeta koji ukazuju na intenzivnu naseljenost ovog područja kao i njegovu povezanost sa srijemskim nalazištima ove kulture (FORENBAHER, 1991.; DIZDAR, 1996.; LOŽNJAK, 2001.). Za razdoblje mlađe faze kasnoga brončanog doba poznati su tek pojedinačni nalazi koji ne omogućavaju jasno određivanje njihove kulturne pripadnosti. Tako ostaje nepoznata osnova za nadolazeće razdoblje starijega željeznog doba, čijoj početnoj fazi pripada slučajan nalaz ulomka brončane fibule tipa Vače iz Vinkovaca (VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962., 272., sl. 95.). Prema podjeli S. Gabrovca, fibula iz Vinkovaca pripada tipu V a dvopetljastih lučnih fibula sa željeznom jezgrom i brončanim plaštem, s

najbližom usporedbom u nalazu iz Batine. Središte rasprostriranja ovih fibula nalazi se na područjima Bele krajine, Dolenjske i Gorenjske (GABROVEC, 1970., 20. 27., karta III.). Fibula tipa Vače (tip V b) pronađena je na groblju Lijeva bara u Vukovaru u kosturnom grobu 269 u kojem je pokopan muškarac s kopljem i brusom, čija je ručka izrađena u "trako-kimerijskom" stilu (VINSKI -GASPARINI, 1973., 164., T. 125., 1-4). Iako se fibule tipa Vače s brončanim čvorastim plaštem i jezgrom od željeza pojavljuju i prije, one predstavljaju vodeći tip stupnja Podzemelj II dolenske grupe starijega željeznog doba (GABROVEC, 1987., 41., T. II., 7). Dvopetljasta lučna fibula od željezne jezgre i brončanoga čvorastog plašta sa željeznom pločasto raskovnom nogom, pronađena je u grobu 3 tumula 27 na Budinjaku. Na osnovi priloga, grob je pripisan ukopu žene i datiran u horizont Podzemelj I ili na prijelaz u horizont Podzemelj II, što odgovara razdoblju 8. st. pr. Kr. (ŠKOBERNE, 2002., 64., 70., sl. 27., 4). U kosturnim ukopima u tumulima u Dugoj gori na Kordunu također su zabilježene fibule tipa Vače sa željeznom jezgrom i brončanim

plaštem s čvorastim zadebljanjima (BALEN-LETUNIĆ, 1986., 52., sl. 1., 4, sl. 3., 1, sl. 4., 7). Na nalazištima grupe Martijanec - Kaptol ove se fibule pojavljuju tijekom prvog horizonta koji pripada kraju 8. i početku 7. st. pr. Kr. (VINSKI-GASPARINI, 1987., 188.), kada treba datirati i fibulu iz Vinkovaca.

U kosturnim ukopima s Lijeve bare u Vukovaru, s obzirom na način ukopa te na nalaze u njima, prepoznaje se novopristiglo stanovništvo koje međurječje Save, Drave i Dunava naseljava od sredine 8. st. pr. Kr. Povezanost s istočnoalpskim prostorom na početku starijega željeznog doba dokumentiraju upravo fibule tipa Vače iz Vinkovaca, Vukovara, Batine i Novih Banovaca (VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962., 279., sl. 99.). O postojanju opisanih veza tijekom rane faze starijega željeznog doba vinkovačkog područja s područjima rasprostiranja dolenske i grupe Martijanec - Kaptol, svjedoče slučajni nalazi dvaju fibula s prostora sela Orolik koje se smjestilo na samom zapadnom rubu Fruške gore. Na nalazištu Rajterovo brdo pronađen je ulomak brončane fibule s čunastim lukom koja je na krajevima ukrašena urezanim linijama (T. 1., 3), dok je na susjednom položaju Zadružnog dvorišta otkrivena mala brončana čunasta fibula s poprečnim rebrom na luku, koje je također ukrašeno urezivanjem (T. 1., 1). Fibule ovog oblika ne predstavljaju tako čest nalaz na slavonskim i srijemskim stariježeljeznodobnim nalazištima. Najbliže usporedbe za čunastu fibulu s Rajterovog brda potječu iz Sotina te iz Bilača u Požeškoj kotlini (POTREBICA, BALEN, 1999., 27., T. 1., 2). Poput fibula tipa Vače, i čunaste fibule ukazuju na povezanost prostora srednjeg Podunavlja s istočnoalpskim halštatskim krugom tijekom rane faze starijega željeznog doba (VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962., 279.-280., sl. 93.). Na nalazištima dolenske grupe čunaste se fibule pojavljuju tijekom stupnja Stična - Novo mesto I (GABROVEC, 1987., 48.-49.; STARE, 1976.), kada se datiraju i one sa štajerskih nalazišta (TERŽAN, 1990., 102., sl. 24., 5-6, T. 73., 4). U horizont 2 grupe Martijanec - Kaptol datirana je manja čunasta fibula s poprečnim rebrom koja je zabilježena u grobu 1 tumula XII u Goričanu (VINSKI-GASPARINI, 1987., 198., T. XXI., 9), a identična je slučajnom nalazu fibule iz Zadružnog dvorišta u Oroliku koja najbliže usporedbe ima u fibulama iz Batine (NAĐ, I., NAĐ, P., 1964., T. XVI., 2, T. XVII., 2, 5). Prema B. Teržan, čunaste fibule s poprečnim rebrom karakteristične su za istočnoalpsko-panonski prostor i pripadaju prvoj polovini ili sredini 7. st. pr. Kr. (TERŽAN, 1990., 99.-101., karta 14., sl. 24., 3, T. 77., 2-3), što je i vjerojatna datacija fibule iz Orolika.

O povezanosti istočnoslavonskoga i srijemskog prostora s područjem rasprostiranja grupe Martijanec - Kaptol na zapadu, te prostorom donjeg Podunavlja na istoku, tijekom rane faze starijega željeznog doba svjedoči i postojanje tumula koji su otkriveni još krajem 19. stoljeća, a na vinkovačkom su području sustavno popisani 1951. godine. Grupa od pet tumula otkrivena je kod Starih Jankovaca, dok je jedan tumul zabilježen između sela Ostrovo i Gaboš sjeverozapadno od Vinkovaca (VINSKI-GASPARINI, 1961., 40., 56., sl. 3.; VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962.,

268.-269., karta I.; VINSKI-GASPARINI, 1978., 139., 144., sl. 5.). Tumule kod Starih Jankovaca opisao je još 1878. godine Š. Ljubić koji je i sam pokušao istražiti jednog od njih. Ta istraživanja istodobno označavaju početak ciljanih arheoloških iskopavanja na vinkovačkom području. Muzejski povjerenik A. Bogetić istražio je središnji tumul u kojem je pronašao više predmeta na osnovi kojih je tumule datirao u bakreno doba. Istraživanja je nastavio povjerenik M. Gutalo koji je obavio iskopavanja četvrtog i petog tumula. U četvrtom tumulu naišao je na tragove pepela i ugljena s ostacima spaljenih ljudskih kostiju te na ulomke više bakrenih predmeta, dok je u petom tumulu otkrio kostur koji je bio položen u smjeru zapad-istok. Između grobnih humaka otkriveni su i rimski grobovi (VHAD II, 1880., 93.-94.; BRUNŠMID, 1888., 71.). Od nalaza iz tumula u Starim Jankovcima Š. Ljubić spominje komad ploče od olova, ulomke različitih posuda te jedan željezni obruč (LJUBIĆ, 1889., 163.). U Arheološkome muzeju u Zagrebu pohranjeni su i predmeti koji su pristigli kao dar povjerenika A. Bogetića, a potječu iz uništenog tumula u Ilači u kojem su pronađeni: željezno koplje, brončano razvodno dugme konjske opreme, praporac oblika okruglog zvončića te dio žice s dva navoja (LJUBIĆ, 1889., 74.-76., 162.; VINSKI, 1955. a, 33.).

Na osnovi opisa istraživanja tumula kod Starih Jankovaca pretpostavlja se kako se radi o tumulima iz ranije faze starijega željeznog doba koji su sadržavali paljevinske ukope, a možda i kosturne. Iako je na istočnoslavonsko-srijemskom prostoru poznat veći broj tumula starijega željeznog doba, istraživanja u Starim Jankovcima ostala su do danas usamljena, što ne omogućava njihovo jasno kulturno i kronološko vrednovanje. Ipak, kako se radi o grobnom ritualu koji uključuje ukop pod zemljanim humkom, pretpostavlja se kako će njihova istraživanja zasigurno dati drukčiju sliku nego ravna groblja daljske kulture (VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962., 268.-269.; VINSKI-GASPARINI, 1978.). Zbog nedostatka bilo kakvih istraživanja koja bi objasnila pojavu tumula u istočnom dijelu međurječja Save, Drave i Dunava, usporedbe treba potražiti na susjednim prostorima, gdje je tijekom starijega željeznog doba prisutno ukopavanje pod tumulima. To su na zapadu područja rasprostiranja dolenske grupe te grupe Martijanec - Kaptol, dok su na jugu ukopi pod tumulima prisutni na području glasinackog kulturnog kruga. Utjecaji s tih prostora kao i s istoka, vidljivi su u kosturnim ukopima i priložima na groblju daljske kulture na Lijevoj bari u Vukovaru koji su datirani od sredine 8. do početka 7. st. pr. Kr. Oni svjedoče o različitim utjecajima koji su od sredine 8. st. pr. Kr. dospijevali na prostore srednjeg Podunavlja što je dovelo do nastanka složene kulturne i etničke slike koja je obilježila početak starijega željeznog doba u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu (VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962., 271., sl. 42.-61.; VINSKI-GASPARINI, 1970., 8.-9.; VINSKI-GASPARINI, 1973., 163.-164.). Prema K. Vinski-Gasparini, na nastajanje tumula u savsko-dravskom međurječju djelovali su "trako-kimerijski" utjecaji s istoka koji ipak nisu doveli do promjene pogrebnog običaja u daljskoj kulturi (VINSKI-GASPARINI, 1978., 135.). O utjecajima

jima s istoka svjedoče bogato ukrašeni keramički nalazi koji pripadaju basarapskom stilu bosutske kulture, a pronađeni su početkom 20. stoljeća na prostoru daljske nekropole na Lijevoj bari (ŠIMIĆ, 1984.), kao i poslije tijekom zaštitnih iskopavanja u paljevinskom grobu 89 u kojem se nalazila bogato ukrašena bosutska posuda (VINSKI, 1955.; VINSKI-GASPARINI, 1978.; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1994.). Nalazi keramike Basarabi faze bosutske kulture poznati su i iz naselja Kraljevac te groblja na Busiji u Dalju (ŠIMIĆ, 1984.; ŠIMIĆ, 1996., 36.). S obzirom na rezultate istraživanja u Starim Jankovcima, gdje su zabilježeni paljevinski, a možda i kosturni ukopi, sličnosti bi prije svega trebalo potražiti u susjednoj grupi Martijanec - Kaptol u okviru koje jedino od ovih grupa postoje paljevinski ukopi pod tumulima. Slično mišljenje iznosi i K. Vinski-Gasparini koja ishodište za pojavu tumula s pojedinačnim grobovima nalazi u istočnoalpskome halštatskom krugu. Ona tumule smatra karakterističnim za šire područje istočno i južno od Alpa te njihovu pojavu povezuje s ekonomsko-društvenim razvojem, a ne korjenitim etničkim promjenama (VINSKI-GASPARINI, 1987., 213., 217., 227.). O tome svjedoči i običaj spaljivanja pokojnika koji nije stran južnopanonskoj sredini koja takav način pokapanja neprekidno primjenjuje od ranoga brončanog doba. Zbog toga je i malo vjerojatna pretpostavka D. Popovića kako tumule starijega željeznog doba na slavonsko-srijemskom prostoru, a koje smatra odrazom utjecaja prodora ilirskog stanovništva s juga, treba povezati s naseljima faze III c bosutske kulture iz 6. st. pr. Kr. (POPOVIĆ, 1981., 39.-40.).

O datiranju istočno-slavonsko-srijemskih tumula svjedoči nalaz brončanoga razvodnog dugmeta konjske opreme iz uništenog tumula u Ilači koji ga datira u 8. st. pr. Kr., kada se istodobno uz desnu obalu Dunava primjećuje koncentracija ostava koje sadrže dijelove konjske opreme kakva se vjerojatno nalazila i u tumulu u Ilači (VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962., 266.). Predmeti konjske opreme zabilježeni su u ostavama iz Šarengrada, Adaševaca i Iloka te na grobljima u Batini, Dalju, Erdutu i Šarengradu (BRUNŠMID, 1900.; VINSKI, 1955. a; VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962.; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1968.; VINSKI-GASPARINI, 1973.). Za križnu razvodnu dugmad, poput primjera iz Ilače, te križno na proboj izrađene okrugle pločice pretpostavlja se razvoj iz lokalnih podunavskih prototipova koji se mogu pratiti od kraja starije faze kulture polja sa žarama, dakle znatno prije početka "trako-kimerijskog" horizonta s kojim se konjska oprema obično dovodila u vezu (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1968., 34.). O prisutnosti ovog oblika konjske opreme u ukopu pod tumulom svjedoči nalaz četiri brončana razvodnika, izrađena na proboj u kneževskom grobu 6 tumula 139 groblja na Budinjaku koji je datiran u početak stupnja Podzemelj II ili na prijelaz Podzemelja I na II što odgovara razdoblju 8. st. pr. Kr. (ŠKOBBERNE, 1999., 54.-68., T. 9., 1-4). U isto se razdoblje mogu datirati i nalazi iz tumula u Ilači, čime se ujedno naznačuje i donja granica pojave tumula na istočno-slavonsko-srijemskom prostoru. Vrijeme trajanja ukopavanja kao i njihovu kulturnu pripadnost nikako nije moguće riješiti bez novih istraživanja.

Ranoj fazi starijega željeznog doba pripadaju nalazi daljske kulture koji su otkriveni 1951. godine pri niveliranju južnog dijela prapovijesnoga višeslojnog naselja na Tržnici u središtu Vinkovaca. Tom je prilikom pronađen lonac S-profiliranog tijela s trakastom ručkom koji je na ramenu ukrašen okomito postavljenim kanelurama raspoređenim u metope. Na osnovi oblika i ukrasa lonac je pripisan stariježeljeznodobnoj fazi daljske kulture i datiran je u razdoblje 700.-600. god. pr. Kr. (DIMITRIJEVIĆ, 1966., 36.; DIMITRIJEVIĆ, 1979., 144., T. 8., 2). U pokusnim su iskopavanjima na istom položaju 1962. godine u površinskom sloju zabilježeni novi keramički nalazi daljske kulture (DIMITRIJEVIĆ, 1966., 8., 36.; DIMITRIJEVIĆ, 1979., 144.) koji su skupljeni i na Borincima kod Jarminje. No budući da je riječ o površinskim nalazima, nije moguće odrediti kojoj fazi daljske kulture pripadaju (LOŽNJAK, 2001., 39., T. 1.).

Mlađa faza starijega željeznog doba na vinkovačkom području predstavljena je većim brojem nalazišta. Naselja i groblja s kosturnim ukopima svjedoče o složenim etničkim i kulturnim kretanjima koja su se odvijala na južnopanonskom prostoru od početka 6. st. pr. Kr. do keltskog naseljavanja krajem 4. st. pr. Kr. Na položaju Silosa na Ervenici u jugoistočnom dijelu Vinkovaca u zaštitnim iskopavanjima 1972. godine pronađena su dva kosturna groba. Grob 1 sadržavao je ukop žene opremljene bogatim priložima koji predstavljaju karakterističnu kasnohalštatsku južnopanonsku nošnju koja se sastojala od brončanog astragalnog pojasa od kojeg su se očuvala 73 jednako oblikovana članka, brončane Certosa fibule V. grupe, ukrašene na luku urezanim motivom jelove grančice, te ogrlice sastavljene od 24 perle od staklene paste različitih boja. U grobu 2 nalazio se lonac bikoničnog oblika koji je na prijelazu ramena u donji dio ukrašen s četiri bradavičasta izbočenja, između kojih se nalaze koso postavljene kanelure. Grobovi su na osnovi priloga datirani u razvijeno 5. st. pr. Kr. i pripisani su srijemskoj kulturi zapadnobalkanskoga kulturnog kompleksa (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1980.; DIMITRIJEVIĆ, 1979., 144., T. 8., 3-5).¹ Naselje kojem bi opisani grobovi pripadali nalazilo se, prema S. Dimitrijeviću, na istočnoerveničkom području (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 144.). Bogato opremljeni ženski ukop koji svojim inventarom u potpunosti odgovara grobu 1 s Ervenice pronađen je pri izgradnji željezničke pruge 1890. godine kod Novih Jankovaca. Od priloga očuvalo se 11 brončanih članaka astragalnog pojasa, brončana Certosa fibula V. grupe te 4 perle od žute staklene paste.² Na osnovi nalaza astragalnog pojasa, J. Brunšmid ukop iz Novih Jankovaca pripisuje muškarcu (BRUNŠMID, 1902., 72.), no drugi istodobni ukopi s astragalnim pojaskama na području južne Panonije pokazuju kako se radi o ukopima žena koje su opremljene karakterističnom, iznimno bogatom nošnjom.

¹ DIMITRIJEVIĆ, 1979. a, 273. Lonac iz groba 2 pripisuje sopotskoj kulturi.

² Osim ovih nalaza, pronađena je i jedna brončana fibula srednjolatske sheme koja ne pripada grobnoj cjelini, već prije ukazuje na postojanje i nalazišta latenske kulture: BRUNŠMID, 1902., sl. 32.

Grobovi iz Vinkovaca i Novih Jankovaca datirani su cer- toškim fibulama V. grupe koje su jedan od vodećih oblika 5. st. pr. Kr. (TERŽAN, 1976., 376.). Na nepoznatom polo- žaju u Vinkovcima pronađena su dva članka astragalnog pojasa (T. 1., 9-10) koji odgovaraju primjerima s Ervenice i Novih Jankovaca. Ulomak još jednog članka astragalnog pojasa (T. 1., 4) pronađen je u zaštitnim iskopavanjima u Dugoj ulici 23 u središtu Vinkovaca. J. Brunšmid s prostora Vinkovaca spominje jedan članak i kopču astragalnog pojasa s tri petlje te fibulu s dvije spirale i pločastim lukom (BRUNŠMID, 1902., 72.; BRUNŠMID, 1902. a, 122., sl. 86., 4). Brojnost slučajnih nalaza članaka astragalnih poja- sa te ostalih oblika mlađe faze starijega željeznog doba svjedoče o postojanju većeg broja grobova tog razdoblja na nekoliko položaja u Vinkovcima. Istom razdoblju ko- jem pripadaju grobovi s Ervenice i Novih Jankovaca naj- vjerojatnije pripadaju i slučajni nalazi perli od žute stakle- ne paste koje imaju ukras s motivom oka bijele i plave bo- je, a pronađene su na Rajterovu brdu u Oroliku (T. 1., 5- 6) i Vinkovačkim Banovcima (T. 1., 7). Najbliže uspored- be za kasnohalštatske grobove i slučajne nalaze s vinko- vačkog područja postoje u nalazima s Vučedola za koje je J. Brunšmid pretpostavio da, s obzirom na nalaze oružja, pripadaju ukopu muškarca kojeg je na osnovi brončanih Certosa fibula V. grupe datirao u 5. ili 4. st. pr. Kr. (BRUN- ŠMID, 1902., 68.-71., sl. 22.-29.). Oružanoj opremi pripa- daju četiri koplja i falkata koji pokazuju balkanske utjecaje u kasnohalštatskom naoružanju ratnika s južnopanonskog prostora (TERŽAN, 1977., 14., sl. 4.). Osim oružja, na Vučedolu su pronađeni i članci astragalnog pojasa te zna- tan broj perli od staklene paste koji ukazuju kako se dio nalaza može povezati s ukopom žene. Nalazi astragalnih pojasa u grobovima u istočnoj Slavoniji i Srijemu (VASIĆ, 1989.) te posebno u grobu 1 iz Beremenda iz 5. st. pr. Kr. (JEREM, 1973.) pokazuju kako su ti pojasi dio kasnohal- štatske južnopanonske ženske nošnje koja se još najčešće sastoji od različitih tipova fibula i perli koje tvore nisku oko vrata. Grobovi s Ervenice i Novih Jankovaca i ostali istodobni slučajni nalazi s vinkovačkog područja pripada- ju srijemskoj kulturi zapadnobalkanskoga kulturnog kom- pleksa koju je prvi prepoznao i izdvojio M. Garašanin (GARAŠANIN, 1973., 511.-515.). Ova kasnohalštatska kul- turna pojava nastaje pod snažnim utjecajima koji su pove- zani s većim ili manjim migracijama s područja glasináč- koga kulturnog kruga prema Srijemu i istočnoj Slavoniji. Također, primjetni su i utjecaji s prostora dolenske grupe koja upravo u 5. st. pr. Kr. doživljava vrhunac razvoja (VASIĆ, 1987. b, 557.), o čemu, uz određene oblike fibula, svjedoči i nalaz brončane situle dolenskog porijekla na obali Save kod Mačvanske Mitrovice (MEDOVIĆ, 1991.). Početak srijemske kulture datira se u kraj 6. i početak 5. st. pr. Kr. Za stariju fazu kojoj pripadaju grobovi s Erveni- ce, Novih Jankovaca i Vučedola iz 5. i početka 4. st. pr. Kr. karakteristične su brončane fibule tipa Certosa, astragalni pojasi, lučne fibule s pravokutnom nogom te perle od stak- lene paste i jantara. U mlađoj fazi iz 4. i početka 3. st. pr. Kr. koju predstavlja grob iz Bogdanovaca, pojavljuju se srebrne i brončane šarnirske fibule tipa Štrpci, široke na-

rukvice od srebrnog lima te ranolatenske fibule (VASIĆ, 1987. b; VASIĆ, 1989.; BABIĆ, PALAVESTRA, 1999.). Na povezanost kosturnih ukopa srijemske kulture i naselja horizonta kanelirane keramike bosutske kulture ukazao je D. Popović koji je uočio kako se ovi grobovi nalaze u blizini naselja najmlađe razvojne faze bosutske kulture, za koju se naprotiv ne poznaju ukopi (POPOVIĆ, 1981., 39.- 40.). U njihovom konačnom povezivanju, prema R. Vasi- ću, postoje određene nejasnoće kao što su nedostatak ke- ramičkih priloga u grobovima srijemske kulture te nepoz- navanje metalnih predmeta iz grobova srijemske kulture u naseljima faze III bosutske kulture (VASIĆ, 1987.b).

Za poznavanje složene kulturne i etničke slike južno- panonskog prostora na kraju starijega željeznog doba od iznimnog je značenja otkriće groblja na položaju Robne kuće "Nama" koja se nalazi na zapadnome, perifernom dijelu višeslojnoga prapovijesnog naselja na Tržnici u Vin- kovcima. U zaštitnim iskopavanjima tijekom 1976. i 1977. godine otkriveno je osam kosturnih ukopa i tri ukopa ko- nja. U grobovima muškaraca, žena i djece pronađene su brončane Certosa fibule XIII. grupe, zatim brončane i že- ljezne fibule samostrelne konstrukcije s lagano povijenom nožicom i jedna brončana fibula bubnjastog luka. Nalazu oružja pripada jedno željezno koplje uskog lista i dugog tuljca. U grobu 1 pronađeno je brončano žezlo koje je uk- rašeno urezanim geometrijskim motivima, a ima izravnu usporedbu u grobu 2 iz Beremenda (JEREM, 1973., T. XVI., 5). U predmete svakodnevnne uporabe ubrajaju se nalazi željeznih noževa, dok su se oko vrata nosile niske od perli izrađenih od staklene paste. U grobovima su zabi- lježeni i prilozi keramičkih posuda od kojih se izdvaja kan- tharos iz groba 3 koji ima uglačanu i sitnim česticama gra- fita prevučenu površinu. Ukopi dvaju konja sadržavali su dijelove brončane konjske opreme. Jedna se oprema sas- tojala od brončanih falera izrađenih u tri veličine te od trakasto savijenih dijelova brončanog lima koji imaju po- rijeklo na području rasprostiranja ranolatenske kulture. Ukop drugog konja sadržavao je lijevanu brončanu opre- mu trako-skitskih obilježja koja se sastojala od aplika stili- ziranih u oblicima grifona ili jelena te od dva poligonalno oblikovana tuljca što su služili kao okovi kraja uzdi (MAJ- NARIĆ-PANDŽIĆ, 1999.-2000.; DIZDAR, 1999., 40.-42., 112.-116.). Groblje je na osnovi opisanih priloga datirano u kasno 5. i prvu polovinu 4. st. pr. Kr. i svjedoči o različitim utjecajima kako s prostora donjeg Podunavlja tako i iz sjevernih dijelova Panonske nizine. U isto se razdoblje da- tira i nalaz brončane Certosa fibule XIII. grupe (T. 1., 2) koja je pronađena 1977. godine na južnom dijelu prapovi- jesnog tella na Tržnici, što možda, uz nalaz članka astrag- alnog pojasa u Dugoj ulici 23 (T. 1., 4), ukazuje na postoj- anje grobova i na tom dijelu nalazišta. Brončane Certosa fibule XIII. grupe pripadaju mlađoj fazi starijega željez- nog doba i predstavljaju odraz jakoga jugozapadnoga pre- dalpskog utjecaja u panonsko-balkansko područje. Na os- novi nalaza na grobljima u Sanskom mostu i Szentlőrincu ove su fibule datirane u 4. st. pr. Kr. (TERŽAN, 1976., sl. 5., 377.-380.). Najbliže usporedbe za grobove s "Name" mo- gu se pronaći na biritualnom groblju u Szentlőrincu u

mađarskom dijelu Baranje, gdje su također zabilježeni ukopi konja s opremom. Na osnovi bogatih priloga groblje je datirano u kraj 5. i 4. st. pr. Kr. (JEREM, 1968.). Kao i grobovi s "Name", groblje u Szentlőrincu prikazuje kasnohalštatsku južnopanonsku sredinu koja je bila izložena različitim kulturnim i etničkim utjecajima. Jedina razlika između ova dva istodobna groblja je u prisutnosti ranolatenških brončanih fibula u Szentlőrincu (JEREM, 1968.).

Za poznavanje tipologije keramičkih oblika mlađe faze starijega željeznog doba na prostorima istočne Slavonije i zapadnog Srijema posebno su važni rezultati zaštitnih istraživanja prapovijesnoga višeslojnog naselja na Damića gradini u Starim Mikanovcima koja su provedena 1980. godine (ISKRA-JANOŠIĆ, 1984., 149., sl. 8.-9.).³ Damića gradina nalazi se u samom središtu Starih Mikanovaca, na južnim obroncima đakovačko-vinkovačkog lesnog ravnjaka koji su okrenuti savskoj ravnici (DIZDAR, 2001., 27., sl. 9.-11.). Istraživanjima je obuhvaćen istočni dio naselja, gdje je u iskopima za temelje osnovne škole pronađena manja količina keramičkih nalaza starijega željeznog doba. Znatno više keramičke građe potječe iz pokusnih iskopa koji su postavljeni na istočnoj padini naselja, kako bi se ispitao fortifikacijski sustav naselja koji se sastojao od nasutoga zemljanog bedema i dubokog opkopa. Najveća je koncentracija nalaza zabilježena u kvadrantu 20 te onima do njega, gdje su na dubini 1,40 m pronađeni ostaci kuće s izgorenim podnicom od ilovače, na kojoj su se poput taraca nalazili ulomci keramike. Kuća je stradala u jakom požaru, o čemu, uz velike nakupine gorenoga kućnog lijepa, svjedoče nalazi keramičkih ulomaka kojima se promijenio oblik do neprepoznatljivosti poradi izloženosti visokim temperaturama. Kuća se nalazila na ostacima zemljanog bedema koji je podignut u vrijeme sopotske kulture, na osnovi čega se može zaključiti kako taj fortifikacijski sustav tijekom starijega željeznog doba nije bio u upotrebi. Ipak, ostaje otvoreno pitanje o postojanju nekog drugog bedema te o uporabi opkopa koji je okruživao naselje. Za u požaru stradale kuće s Damića gradine može se pretpostaviti kako su bile pravokutnog oblika, budući da su istodobni stambeni objekti na Gradini kod Vašice bili pravokutnog oblika i veličine oko 4 x 5 m (MEDOVIĆ, 1978., 32.). Jedan od najzanimljivijih nalaza s Damića gradine predstavlja otkriće brončane Dux fibule za koju ne postoje točni podaci o položaju i dubini nalaza (DIZDAR, 2001., T. 46., 5). Budući da je naselje latenske kulture datirano u mlađu fazu srednjeg i kasni laten, odnosno u drugu polovinu 2. i 1. st. pr. Kr., fibula najvjerojatnije pripada sloju starijega željeznog doba, što uz analizu keramičkih nalaza ima istaknuto mjesto u konačnom datiranju naselja.

³ U istraživanjima Damića gradine zabilježeni su slojevi sopotske, vučedolske, bosutske i latenske kulture. Za podatke o iskopavanjima te ustupljene nalaze zahvaljujemo dr. sc. Ivani Iskri-Janošić te Maji Krznarić Škrivanko iz Gradskog muzeja u Vinkovcima. Veliko zaštitno iskopavanje sama je provela dr. sc. Ivana Iskra-Janošić tijekom zimskih mjeseci 1980. godine. Crteže je izradila dipl. arh. Marta Bezić te joj ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujemo.

Kako bi se odredio jasni kulturni i kronološki položaj naselja starijega željeznog doba s Damića gradine, provedena je detaljna tipološko-statistička obrada svih keramičkih nalaza, na osnovi koje su izdvojeni osnovni funkcionalni oblici s tipovima i varijantama (T. 2.-4.).⁴ Osnove deskriptivne analize keramičkih nalaza s Damića gradine na tragu su postupka koji je u hrvatskoj arheologiji prvi put napravljen za keramiku starije faze kasnoga brončanog doba s nalazišta Kalnik - Igrišće (VRDOLJAK, 1994.), dakako uz nužnu prilagodbu oblicima i ukrasima koji su karakteristični za keramografiju starijega željeznog doba.

Ukupno je deskriptivnom analizom obrađeno 5109 ulomaka, od kojih se za njih 1361 (26,64%) mogao odrediti osnovni funkcionalni oblik, dok se za 3748 ulomaka (73,36%) to nije moglo učiniti. Pri određivanju tipološke tablice funkcionalnih oblika, osnovni prosudbeni kriterij bio je izdvajanje oblika u odnosu na obris posude, nakon čega je slijedilo definiranje varijanti koje su izdvojene prema različitom obliku ruba te prisutnosti određenih tehnika ukrašavanja. Od 1361 izdvojenog oblika, 632 pripada loncima (46,44%), 642 zdjelama (47,17%), 22 kantharosima (1,62%), u jednom je slučaju zabilježena prisutnost vrča (0,07%), s 34 primjera zastupljene su šalice (2,50%), dok su posude malih dimenzija s jednom ručkom prepoznate kao žlice i one su zabilježene u 30 slučajeva (2,20%).

Lonci se (T. 2.) na osnovi oblika mogu podijeliti u dva tipa, na lonce zaobljenog te one S-profiliranog tijela, pri čemu se kod oba tipa prepoznaje određen broj varijanti. Lonci zaobljenog tijela tipa A3a (T. 2., 1) imaju ravan rub i dno te ponekad funkcionalno-dekorativne dodatke ili po dvije trakaste ručke. Lonci ove varijante nisu bili ukrašeni, za razliku od lonaca tipa A3b (T. 2., 2) koji na ramenu najčešće imaju apliciranu vodoravno položenu plastičnu traku po kojoj se nalaze otisci prsta ili urezi. Plastična traka može biti postavljena i u obliku girlande. Određeni broj ovih lonaca ukrašen je samo otiscima prsta po rubu ili ramenu. Izdvojeni su i lonci koji su ukrašeni samo apliciranjem, urezivanjem ili modeliranjem različitih bradavičastih izbočenja. Posebno se izdvajaju oni lonci koji imaju plastičnu traku koja se sastoji od niza vodoravno postavljenih S-motiva. Lonci zaobljenog tijela tipa A3c (T. 2., 3) imaju vodoravno ili koso izvučeni rub, dok na ramenu mogu biti ukrašeni u kombinaciji apliciranja i otiskivanja te urezivanjem. Tip A3d (T. 2., 4) predstavljaju lonci ravnog ruba kojima se tijelo širi prema dnu, a najčešće su kao i ostali lonci, ukrašeni kombinacijom apliciranja i otiskivanja ili samo otiskivanjem. Lonci S-profiliranog tijela s izvučenim rubom podijeljeni su u dvije varijante. Varijantu A6a (T. 2., 6) predstavljaju neukrašeni primjerci, dok su lonci tipa A6b (T. 2., 5) najčešće ukrašeni urezivanjem kojih linija i različitim motivima koji su izvedeni otiskivanjem, apliciranjem, modeliranjem ili žlijebljenjem.

⁴ U ovom radu predstavljeni su svi funkcionalni oblici s njihovim tipovima i varijantama kao i osnovne usporedbe s drugim nalazištima koje omogućavaju njihovo kulturno i kronološko vrednovanje. Rezultati pomne statističke obrade oblika i ukrasa te opis ostalih keramičkih nalaza bit će predstavljeni drugom prigodom.

Zdjele su (T. 3.) kao i lonci podijeljene prema obrisu tijela na pet osnovnih tipova, pri čemu se samo zdjele zaobljenog tijela, koje su i najbrojnije, pojavljuju u više varijanti. Zdjele koničnog tijela tipa B1 (T. 3., 1) te zdjele zaobljenog tijela bez dna tipa B2 (T. 3., 2) zastupljene su malim brojem primjeraka. Zaobljene zdjele tipa B3a (T. 3., 3) imaju ravan rub i dno te nisu ukrašene, za razliku od zdjela tipa B3b (T. 3., 4) koje su najčešće ornamentirane u kombinaciji apliciranja plastične trake po kojoj se nalaze otisci prsta. No zabilježene su i druge kombinacije ukrašavanja. Sličnog su oblika i zdjele tipa B3c (T. 3., 5-6) koje su izdvojene kao posebna varijanta, budući da su iznimno plitke. Zdjele tipa B3d (T. 3., 7) karakteristične su po tome što imaju ravan zadebljani rub po kojem se nalaze kratke koso urezane linije. Najbrojnije su zdjele zaobljenog tijela i uvučenog ruba tipa B3e (T. 3., 8) koje su rijetko nosile neki ornament. Zdjele bikoničnog tijela tipa B4 (T. 3., 9) imaju ravan rub te ravno ili prstenasto dno, a mogu biti ukrašene urezivanjem, žlijebljenjem te apliciranjem vodoravno položene plastične trake po kojoj se nalaze otisci. Zdjele S-profiliranog tijela tipa B6 (T. 4., 1) imaju izvučeni rub ispod kojeg su ukrašene kosim žlijebljenjem ili urezivanjem. Jedna zdjela ovog oblika ima trakastu ručku koja na vrhu ima dva plastična izbočenja.

Na Damića gradini prema obrisu tijela izdvojena su i tri tipa kantharosa. Kantharosi zaobljenog tijela i cilindričnog vrata tipa C5 (T. 4., 2) imaju dvije ručke trakastog oblika ili ovalnog presjeka i nisu ornamentirani. Najbrojniji su kantharosi S-profiliranog tijela tipa C6 (T. 4., 3) koji mogu biti bogato ukrašeni kaneliranjem ili žlijebljenjem kosih i okomitih linija te urezivanjem motiva šrafiranih trokuta. Kantharos bikoničnog tijela i cilindričnog vrata tipa C7 (T. 4., 4) zastupljen je samo jednim primjerkom koji je ukrašen motivima vodoravnih linija i trokuta izvedenih žlijebljenjem i urezivanjem. Vrš zaobljenog tijela i cilindričnog vrata tipa D5 (T. 4., 5) zastupljen je također samo jednim primjerkom koji ima niz izbočenja modeliranih iznutra. Šalice zaobljenog tijela tipa E3 (T. 4., 6) gotovo uvijek imaju ravan rub i dno, dok samo jedna od šalica ima uvučeni rub. Najveći broj šalica ima trakastu ručku koja visoko nadvisuje rub posude i na čijem se vrhu mogu nalaziti različito oblikovana plastična izbočenja. Ručke šalica mogu biti i ovalnog ili okruglog presjeka. Među keramičkim oblicima izdvojena su i dva tipa malih recipijenata s ručkama različitih oblika koji su najvjerojatnije služili kao žlice. Žlice tipa F2 (T. 4., 7) nemaju dno, dok je ono kod žlica tipa F3 (T. 4., 8) uvijek omphalos oblika.

Na Damića gradini izdvojena su 703 funkcionalna oblika ili ulomka što je 13,76 % ukupnog broja obrađenih ulomaka koji su ukrašeni u sedam različitih tehnika ukrašavanja koje se pojavljuju i u različitim kombinacijama na jednoj posudi. Najveći broj oblika i ulomaka ornamentiran je u kombinaciji apliciranja plastične trake po kojoj se potom izvode otisci prsta (T. 2., 2, 5; T. 3., 4). Zatim slijede otiskivanje, urezivanje (T. 3., 7; T. 4., 4), apliciranje, žlijebljenje (T. 4., 1) te modeliranje. Najmanji je broj oblika i ulomaka ukrašen kaneliranjem ili uglačanim ukrasom

(T. 2., 6). Na nekoliko je ulomaka primijećeno kako se po njihovoj površini nalaze sitne čestice grafita.

Slične karakteristike Damića gradini u odabiru položaja za podizanje naselja pokazuje i Dirov brijeg u Vinkovcima, na kojem su tijekom zaštitnih istraživanja otkriveni keramički nalazi koji oblicima i ukrasima u potpunosti odgovaraju tipološkoj slici keramičkih nalaza iz sloja starijega željeznog doba s Damića gradine. Dirov brijeg je utvrđeno prapovijesno naselje koje je smješteno na povišenom položaju na mjestu ušća potoka Nevkoš u Bosut. Pri zaštitnim iskopavanjima 1951. godine pronađen je ulomak šalice s ručkom na čijem se vrhu nalazi plastično izbočenje koje je ukrašeno uglačanim ukrasom (T. 1., 8). S. Dimitrijević nalaz pripisuje završnom horizontu daljske kulture kojeg je datirao u produženi Ha D3 koji traje sve do dolaska Kelta. Tako je na Dirovu brijegu moglo doći do neposrednih kontakata između pretkeltskog panonskog supstrata i novopridošloga keltskog stanovništva (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 144., T. 8., 6). U zaštitnim iskopavanjima 1996. godine u Ulici J. Kozarca 74 koja prolazi istočnim dijelom Dirova brijega istražen je jarak u čijoj su zapuni uz obilje latenske keramike pronađeni i keramički ulomci (T. 5.) koji su datirani u mlađu fazu starijega željeznog doba (DIZDAR, 1999.). Naselje starijega željeznog doba otkriveno je i pri terenskom pregledu 1954. godine na položaju Gradac koji se nalazi uz rijeku Bosut kod sela Podgrađe. Radi se o višeslojnom naselju s kojeg je poznat nalaz šalice zaobljena tijela s ručkom koja na vrhu ima dva plastična izbočenja (T. 1., 11). Nalaz šalice s identično oblikovanim ručkom poznat je s Gradine na Bosutu što posebno i ne iznenađuje, s obzirom da se naselje u Podgrađu (sl. 1.) nalazi nekih desetak kilometara zapadnije od eponimnog nalazišta bosutske kulture (POPOVIĆ, 1981., T. XIX., 5). Budući da naselja na Damića gradini, Dirovu brijegu i Gradcu pripadaju tell naseljima bosutske kulture kao i na osnovi usporedbi s rezultatima istraživanja Gradine na Bosutu, pretpostavlja se kako su to bila zemljoradnička naselja, čiji su stanovnici obrađivali okolno iznimno plodno tlo.

Za keramičke nalaze s Damića gradine i Dirova brijega (T. 2.-5.) najbliže se usporedbe za oblike kao i za tehnike te motive ukrašavanja mogu pronaći na srijemskim nalazištima horizonta kanelirane keramike, odnosno faze III bosutske kulture. Posebno se to odnosi na bogat i raznovrstan keramički repertoar koji je izdvojen u slojevima koji pripadaju horizontu Bosut III c eponimne Gradine na Bosutu. U najmlađim fazama horizonta III c zabilježeni su ulomci koji su ukrašeni mrežastim i trakastim uglačanim ukrasima koji na taj način pružaju uporište za datiranje naselja na Damića gradini i Dirovu brijegu, gdje su pronađeni istom tehnikom i motivima ukrašeni keramički ulomci (MEDOVIĆ, 1978., 31.-37., 52.-55., T. 74.-116.). U prijedlogu tipološke podjele keramike starijega željeznog doba koja potječe sa srijemskih nalazišta, najznačajnije mjesto zauzimaju keramički nalazi iz slojeva Gradine na Bosutu. Za veliki broj oblika te motive ukrašavanja koji su zabilježeni na Damića gradini i Dirovu brijegu najbliže

usporedbe postoje u nalazima iz najmlađih otkopnih slojeva 9 do 4 horizonta Bosut III Gradine na Bosutu (POPOVIĆ, 1981., T. XXXIII.-XXXVIII., T. XLVII.-XLIX.)⁵.

Za određene keramičke oblike usporedbe je moguće pronaći i na drugim nalazištima starijega željeznog doba u istočnoj Slavoniji kao i na širem jugoistočnoalpsko-panonskom prostoru. O postojanju naselja starijega željeznog doba u Osijeku svjedoče brojni keramički nalazi koji su skupljeni na više različitih položaja. Tako je u zaštitnim iskopavanjima 1961. godine na donjogradskom Pristaništu pronađen ulomak šalice s trakastom ručkom koja na vrhu ima plastično stožasto oblikovano izbočenje (BULAT, 1977., 15., sl. 2., 6). Na groblju Zeleno polje u grobu 48 zajedno s ulomcima latenske keramike pronađen je kantharos koji je u gornjem dijelu vrata ukrašen vodoravnim urezanim linijama ispod kojih se nalaze paralelni otisci, a pod kojima je urezivanjem i otiskivanjem izveden motiv svastike. Na truhu kantharosa nalazi se niz izbočenja koja su ukrašena okomitim urezanim linijama. Tehnike ukrašavanja te motivi ukazuju na pripadnost kantharosa mlađoj fazi starijega željeznog doba, čime je upitan cjelokupan sadržaj grobne cjeline u kojoj je pronađen (SPAJIĆ, 1962., 49., T. XXVI., 44; ŠIMIĆ, 2001., 33., sl. 12.). U zaštitnim iskopavanjima u krugu Bolnice pronađena je keramička građa koja je pripisana mlađoj fazi daljske kulture kojoj pripadaju dva cjelovito očuvana i više razorenih paljevinskih grobova. Od keramičkih nalaza izdvaja se šalica s trakastom ručkom koja ima plastično izbočenje te ulomak ručke s plastičnim i dosta shematiziranim prikazom dvije nasuprot postavljene životinjske glavice. Identično oblikovana ručka pronađena je i na Damića gradini. Ulomak kantharosa koji je ukrašen kosim žljebovima pripisan je daljskoj kulturi kojoj nedostaju tipične posude s kaneliranim truhom. Nalazi iz kruga Bolnice pokazuju određene sličnosti s nalazima s Damića gradine i Dirova brijega, a datirani su u razdoblje Ha C-D (ŠIMIĆ, 2001., 33.-37., T. 3., 1-2, 4). Keramički nalazi s Damića gradine imaju brojne usporedbe u oblicima, motivima i tehnikama ukrašavanja faza II c i III a Donje Doline, prema podjeli Z. Marića (500.-250. god. pr. Kr.), odnosno s nalazima faza 3 a-2 i 3 b, prema podjeli B. Čovića (450.-300. god. pr. Kr.) (MARIĆ, 1964., 40.-43., T. XVI., T. XVIII., 1-6; ČOVIĆ, 1987., 254.-266., sl. 16.). Usporedbe za određene oblike s Damića gradine moguće je pronaći i na gradini Klinac koja se nalazi južno od Petrinje, odakle potječu keramički nalazi koji su datirani u kasnu fazu starijega željeznog doba, odnosno u 5.-4. st. pr. Kr. Predloženu dataciju podupiru brojne zoomorfno oblikovane glavice koje su se nalazile na najvišem dijelu ručki, zatim nalaz velikog broja malih životinjskih plastika te prisutnost zdjele koja je, slično vrču iz Starih Mikanovaca, ukrašena iznutra modeliranim

izbočenjima (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1986., 34.-38., sl. 10.-13.). S gradine Kiringrad također potječu određeni keramički oblici za koje postoje paralele na vinkovačkim naseljima. To su šalice s trakastim ručkama koje imaju različito oblikovana plastična izbočenja, od onih s nešto realističnijim prikazima životinjskih glavica, do primjera koji pokazuju krajnju shematizaciju. Sličnosti s Damića gradinom postoje i kod ukrašavanja urezivanjem kosih linija ili šrafiranih trokuta koji su položeni uz plastična izbočenja, za što se porijeklo nalazi u dolenjskoj grupi (BALENETUNIĆ, 1987., T., 5.-8.). U datiranju vrča s Damića gradine koji je ukrašen namreškanim ukrasom (T. 4., 5) može poslužiti nalaz na groblju u Beremendu, gdje je pronađen identično oblikovan i ukrašen vrč s trakastom ručkom na kojoj se nalaze shematizirani plastični prikazi životinjskih protoma (JEREM, 1973., T. XIX., 3). Plitke zdjele tipa B3c s ravnim ili omphalos dnom, zdjele zaobljenog ili bikoničnog tijela kao i one bez dna, zatim šalice, kantharosi te male žlice s Damića gradine imaju usporedbe u keramičkim priložima s groblja u Szentlőrincu u mađarskoj Baranji koje je datirano u kraj 5. i 4. st. pr. Kr. (JEREM, 1968.). Brojne usporedbe kako za oblike tako i za tehnike i motive ukrašavanja moguće je pronaći i u keramičkim nalazima stupnjeva Ha D2-3 do u Lt A1-2 s dobro istraženog naselja i groblja u Sopronu (JEREM, 1986., T. 3.).

S obzirom na brojne opisane usporedbe, keramičke nalaze s Damića gradine, Dirova brijega i Gradca u Podgrađu moguće je datirati u mlađu fazu starijega željeznog doba. Ta naselja prema tipološkim obilježjima keramičkih oblika te motivima i tehnikama ukrašavanja pripadaju području rasprostiranja faze III bosutske kulture, odnosno horizontu kanelirane keramike. Kao potvrda predloženom datiranju naselja mogu poslužiti nalazi šalice zaobljenog tijela s ručkama koje nadvisuju rub, koje na vrhu imaju po jedno ili dva različito oblikovana plastična izbočenja od kojih su dva s Dirova brijega ukrašena uglačanim ukrasom (T. 1., 8; T. 5., 8). Da se radi o krajnje stiliziranim prikazima životinjskih protoma, potvrđuje ulomak jedne ručke s Damića gradine koja nosi nešto jasniji prikaz dvije životinjske glavice. Za A. Dular porijeklo ovih prikaza nalazi se u kulturi polja sa žarama. Uz postojanje dvije grupe predstava koje se odnose na prikaze glavica domaćih i divljih životinja, u tipološkom razvoju postoji i treća, najmlađa grupa prikaza koja se odlikuje krajnjom stilizacijom, gdje se lik životinje uopće ne može prepoznati (DULAR, 1978.). Krajnje stilizirane protome koje predstavljaju jelena ili govedo, pronađene su u zemnici Ha D vremena u naselju starijega željeznog doba u Sigecu (ŠIMEK, 1982., T. XXX., 1-2). U grupi Martijanec - Kaptol realistični prikazi životinjskih protoma karakteristični su za horizont 2, dok se stilizirane predstave datiraju u horizont 3 pa i kasnije (VINSKI-GASPARINI, 1987., 205.). Na Pošteli se predstave životinja, slične vinkovačkim primjerima, pojavljuju u horizontu III koji je datiran u 6. st. pr. Kr. (TERŽAN, 1990., 34., sl. 3., 15, T. 15., 8). Na dolenjskim se nalazištima prikazi na ručkama dvije životinjske glavice ili rogolikih izbočenja kod kojih nije moguće točno prepoznati o kojoj se životinji radi, datiraju u razdoblje mlađe faze starijega željeznog doba (DULAR, 1982., 86., T. 22., 197, 199).

⁵ POPOVIĆ, 1981., T. XXXIII.-XXXVIII. Lonci tipa 1, 2, 4, 5, 12-16, 19, 21. Pitosi tipa 2, 12-14, 17, 19, 21. Zdjele tipa 2-4, 7, 12, 14, 27-30. Pehari tipa 1, 2, 9. Šalice s trakastim ručkama tipa E3 s Damića gradine koje na vrhu imaju plastično izbočenje i iznutra su ukrašene uglačanim ukrasom usporedbe imaju na T. XXVIII., 1-3. Za žlice tipa F2 i F3 s Damića gradine usporedbe su prikazane na T. XXX., 3-4.

Za datiranje naselja Damića gradina i Dirov brijeg značajni su i ulomci šalice zaobljenog tijela koje su po unutarnjoj površini ukrašene uglačanim ukrasom. Izravne usporedbe za oblik šalice kao i za tehniku te motive ukrašavanja nalaze se na Gradini na Bosutu, gdje opisani oblik pripada horizontu kanelirane keramike (POPOVIĆ, 1981., T. XXVIII., 3). Ukrašavanje glačanjem poslije će postati prepoznatljiva značajka keramografije latenske kulture Skordiska. U kronološkom određenju sloja starijega željeznog doba s Damića gradine te prepoznavanju ishodišta određenih kulturnih utjecaja značajna je pojava vrča te ulomaka s namreškanim (nagubanim) ukrasom. Keramički oblici koji su ukrašeni na ovaj način pojavljuju se na nalazištima horizonta 3 grupe Martijanec - Kaptol, istodobno sa stiliziranim životinjskim protomama na ručkama posuda (VINSKI-GASPARINI, 1987., 208.). U štajerskim se naseljima "nagubana" keramika pojavljuje u vrijeme horizonta Poštela III koji se izjednačuje sa stupnjem Ha D1 (TERŽAN, 1990., 76.), što je istodobno pojavi keramičkih oblika ukrašenih ovim ukrasom u Dolenjskoj, tijekom stupnja zmijolike fibule (GABROVEC, 1987., 59.). Slično datiranje u stupnjeve zmijolike i certoške fibule, koji pripadaju mlađoj fazi dolenske grupe predlaže i J. Dular, prema kojem se u najmlađem negovskom horizontu ovaj način ukrašavanja pojavljuje rijetko. Izbočenja se modeliraju pritiskom na unutarnju stijenku posuda koja na taj način dobiva naglašen plastični ukras. "Nagubani" je ukras zabilježen na zdjelama, zdjelama na nozi te ciborijima i karakterističan je za prostor rasprostiranja dolenske grupe starijega željeznog doba, izvan koje se rijetko pojavljuje (DULAR, 1982., 85., sl. 4/C). Te usporedbe za namreškano ukrašavanje, slično spoznajama do kojih se došlo usporedbama za ostale oblike i ukrase, omogućavaju datiranje naselja na Damića gradini i Dirovu brijegu u mlađu fazu starijega željeznog doba. Pojava namreškano ukrašenog ukrasa na Damića gradini ukazuje tako na postojanje kulturnih utjecaja sa zapada s prostora rasprostiranja dolenske i grupe Martijanec - Kaptol koji su u mlađoj fazi starijega željeznog doba već zabilježeni u opisu nalaza iz grobova srijemske kulture.

Kako je na osnovi mnogobrojnih usporedbi istaknuto, naselja na Damića gradini, Dirovu brijegu i Gradcu kod Podgrada pripadaju području rasprostiranja najmlađe faze bosutske kulture. Bosutsku je kulturu prvi izdvojio N. Tasić na osnovi nalaza keramike basarapskog stila na nalazištima u srednjem Podunavlju, koja prema njemu predstavlja zapadnu varijantu rumunjske Basarabi kulture, što ujedno označava i početak starijega željeznog doba (TASIĆ, 1971.; TASIĆ, 1971. a). Na osnovi rezultata sustavnih istraživanja na Gomolavi i njene stratigrafije, N. Tasić izdvaja tri keramičke grupe koje istodobno predstavljaju i razvojne faze novoizdvojene bosutske kulture. Prva grupa nalaza kojoj na Gomolavi pripadaju skupne grobnice I i II dobro je poznata na osnovi istraživanja naselja na Kalakači. Drugoj grupi pripadaju basarapski nalazi, dok je za treću fazu, koja je slabo poznata na Gomolavi, karakteristična keramika ukrašena kaneliranjem te oblici ukrašeni plastičnim trakama kao i oni s ručkama koje nadvisuju ru-

bove posuda (TASIĆ, 1972.-1973., 102.; TASIĆ, 1976.). Za definiranje razvojnih faza bosutske kulture od posebnog su značenja rezultati sustavnih istraživanja naselja Gradina na Bosutu. Na osnovi stratigrafije sloja starijega željeznog doba ovoga eponimnog nalazišta, P. Medović izdvaja tri faze koje definira kao faze Bosut III a-c (MEDOVIĆ, 1978., 13.-16.). Pri analizi keramičke građe starijega željeznog doba s nalazišta u Srijemu, D. Popović imenuje razvojne etape bosutske kulture opisno kao faze Kalakača, Basarabi i faza kanelirane keramike, koje potom izjednačava s Medovićevom podjelom stratigrafije Gradine na Bosutu (POPOVIĆ, 1981., 23.). N. Tasić, uz zadržavanje prije izdvojenih osnovnih obilježja svake faze razvoja, predlaže njihovo novo imenovanje kao faze I-III ili A-C bosutske kulture (TASIĆ, 1983., 121.-123.), čemu se priklanja i R. Vasić koji ističe kako nije prikladno faze neke kulture imenovati prema stratigrafiji jednog nalazišta (VASIĆ, 1987., 539.-540.).

Dakle, keramički nalazi s Damića gradine i Dirova brijega u potpunosti odgovaraju nalazima horizonta Bosut III c s Gradine na Bosutu koji je predstavljen keramikom ukrašenom kaneliranjem, čija je pojava zabilježena i na nekim drugim nalazištima u Srijemu. Debljina slojeva koji pripadaju horizontu Bosut III c na eponimnom nalazištu iznosi približno 2 m. Samo taj podatak već ukazuje na intenzivnu naseljenost i ljudsku djelatnost tijekom najmlađe faze starijega željeznog doba. Određene razlike između keramičkih nalaza s Damića gradine i Gradine na Bosutu uočavaju se, prije svega, u malom broju oblika i ulomaka koji su na Damića gradini ukrašeni u tehnici kaneliranja, prema kojoj je cijela faza bosutske kulture i dobila ime. Ta razlika kao i podatak kako je tek nešto veći broj ulomaka s Damića gradine ukrašen u sličnoj tehnici žljebljenja, najvjerojatnije odgovara određenim kronološkim razlikama, odnosno pretpostavlja se kako naselja na Damića gradini i Dirovu brijegu pripadaju mlađem dijelu faze III bosutske kulture, kada ukrašavanje kaneliranjem, koje je dalo ime cijeloj fazi, više nije bilo tako često. Keramika znatnim dijelom postaje neukrašena, a ako postoji neki ornament tada se najčešće pojavljuje kombinacija plastične trake i niz otisaka. Potvrdu takve pretpostavke o datiranju podupiru i nepoznavanje vodoravno fasetiranih izvučenih rubova lonaca i zdjela zaobljenog tijela i uvučenog ruba koji je koso ili vodoravno kaneliran i fasetiran, kako na Damića gradini, odakle je poznata znatna količina keramičke građe, tako i na Dirovu brijegu.

Horizont Bosut III c, kako to pokazuju keramički nalazi s Gradine, nastavlja se na prethodnu fazu razvoja s jasnim kulturnim i nasebinskim kontinuitetom. O neprekidnoj prisutnosti određenog dijela stanovništva iz ranije faze bosutske kulture svjedoči preživljavanje kaneliranog ukrašavanja koje će sada postati prevladavajuće, te prisutnost mnogih već od prije poznatih keramičkih oblika. Ova faza, prema P. Medoviću, počinje sredinom 6. st. pr. Kr. kada u Podunavlju dolazi do promjena koje su dovele do nastanka novoga jednostavnijeg stila ukrašavanja, što će potrajati sve do oko 300. god. pr. Kr. Tada dolaskom

Kelta na prostor srednjeg Podunavlja prestaje višestoljetni kontinuirani razvoj bosutske kulture (MEDOVIĆ, 1978., 55.; MEDOVIĆ, 1990.). D. Popović kraj Basarabi faze i početak kanelirane keramike datira nešto ranije od Medovića i smješta ga u početak 6. st. pr. Kr., kada se s tehnikom kaneliranja uz već poznate pojavljuju i neki novi keramički oblici (POPOVIĆ, 1981., 44.). Slična mišljenja o početku faze III koju opisuje pojava kaneliranja imaju R. Vasić i N. Tasić koji završetak ove najmlađe faze bosutske kulture datiraju u kraj 4. st. pr. Kr. (VASIĆ, 1987., 541., 545., sl. 32.; TASIĆ, 1999.). Početak faze III bosutske kulture, odnosno horizonta Bosut III c, B. Teržan datira najkasnije u sredinu 7. st. pr. Kr. kojeg povezuje s pojavama na širem prostoru, od kojih se izdvaja nastanak Ferigile grupe na području donjeg Podunavlja. Predloženo datiranje faze III proizlazi iz datiranja Basarabi stila, čiji se počeci smještaju u prvu polovinu ili sredinu 8. st. pr. Kr. i koji traje do početka 7. st. pr. Kr. Sama tehnika kaneliranja za B. Teržan na istočnoalpskome i panonskom prostoru ima dugu tradiciju. Pojava tako ukrašenih posuda poznata je od ranog Ha C razdoblja, no do znatno češće pojave kaneliranog ukrasa rasprostranjenog na širem području dolazi u kasnom Ha C stupnju (TERŽAN, 1990., 73.-76.). Pojava tehnike kaneliranja na keramičkim posudama za D. Popovića najvjerojatnije ima uzore u metalnim posudama. Dokaz se pronalazi u pažnji koja je posvećena obradi površine keramičkih posuda kao i u njihovim oblicima (POPOVIĆ, 1981., 29.). Nastanak nove keramografske slike D. Popović povezuje s određenim etničkim promjenama, kada dolaskom novog stanovništva s ilirskih područja na jugu, te njegovim spajanjem s autohtonim panonskim pučanstvom, nastaju zajednice Amantina i Breuka (POPOVIĆ, 1981., 29., 40.). Postojanje složene etničke slike u vrijeme faze III bosutske kulture potvrđuje izdvajanje više manjih područja s nekim zajedničkim obilježjima, dok su vidljive razlike posljedica različitih migracija te utjecaja sa strane (VASIĆ, 1987., 553.-554.). U tom je razdoblju moguće primijetiti jačanje veza bosutske kulture s Donjom Dolinom i zapadom koje su snažnije nego što je to povezanost sa grupom Ferigile na istoku. Povezanost s Donjom Dolinom dobro dokumentiraju keramički oblici s Damića gradine za koje postoje brojne usporedbe u slojevima naselja i grobovima Donje Doline koji pripadaju 5. i 4. st. pr. Kr. Postojanje i održavanje intenzivnih kontakata slavonsko-srijemskog područja s prostorom glasinačkog kompleksa na jugu te dolenskom grupom na zapadu, potvrđuje i pojava bogato opremljenih grobova u Srijemu i istočnoj Slavoniji do koje dolazi u 5.-4. st. pr. Kr. (VASIĆ, 1987., 553.). Tada se na vinkovačkom području datiraju grobovi srijemske kulture s Ervenice u Vinkovcima te iz Novih Jankovaca. Nastanak srijemske kulture također ovisi o manjim ili većim migracijama s glasinačkog područja (VASIĆ, 1987. b, 557.), a njihovo povezivanje s naseljima faze III bosutske kulture, kojoj pripadaju Damića gradina i Dirov brijeg, ostaje i dalje otvoreno (POPOVIĆ, 1981., 39.-40.).

Nalazišta starijega željeznog doba u Vinkovcima i okolini pružaju mogućnosti i za proučavanje odnosa bosutske i daljske kulture, dvije susjedne kulturne pojave koje su

na prostoru srednjeg Podunavlja obilježile razdoblje starijega željeznog doba. O postojanju veza kasnobrončano-dobne faze daljske kulture s fazom I ili Kalakača horizontom bosutske kulture, za sada nema spoznaja, što je prvenstveno rezultat nedostatnih istraživanja kao i neobjavlivanja nalaza. U naseljima i grobljima daljske kulture iz rane faze starijega željeznog doba u Dalju i Vukovaru zabilježena je pojava keramičkih ulomaka basarapskog stila koji pripadaju fazi II bosutske kulture (ŠIMIĆ, 1984.; ŠIMIĆ, 1996.), dok su ulomci daljske keramike poznati s Gradine na Bosutu (TASIĆ, 1979., 17.-18.). Pojava kosturnih ukopa na paljevinskim grobljima daljske kulture u Vukovaru i Dalju predstavlja odraz utjecaja susjedne bosutske kulture kao i istočnoalpskoga te sjevernobalkanskog prostora, za koje je karakterističan obred inhumacije (VINSKI, VINSKI -GASPARINI, 1962.; VINSKI -GASPARINI, 1973., 163.-164.; TASIĆ, 1979., 18.; TASIĆ, 1983., 118.). Južna granica rasprostiranja daljske kulture uglavnom se povlačila na liniji Ilok - Vukovar - Županja ili Vukovar - Vinkovci, s prodorima daljske kulture do zapadnih obronaka Fruške gore kod Iloka i Šida. Tako bi područje između Vukovara i Šida bilo prijelazna zona između bosutske i daljske kulture, pri čemu osnovu za razlikovanje predstavlja keramika, dok se metalni nalazi poput dijelova konjske opreme pojavljuju na nalazištima obaju kultura (TASIĆ, 1979., T. I.; TASIĆ, 1980., 9.; TASIĆ, 1983., 120.-121.). Pretpostavljeno razgraničenje moglo bi se odnositi na ranu fazu starijega željeznog doba kada se datiraju keramički nalazi daljske kulture s Tržnice u Vinkovcima. U mlađoj fazi starijega željeznog doba dolazi do širenja bosutske kulture prema zapadu, u vrijeme njezine faze III ili horizonta kanelirane keramike kojoj pripadaju naselja Dirov brijeg u Vinkovcima te Damića gradina u Starim Mikanovcima. Takvu pretpostavku potvrđivali bi i grobovi srijemske kulture iz Vinkovaca i Novih Jankovaca. Svakako, nepoznavanje naselja mlađe faze daljske kulture kao i njezinih karakterističnih keramičkih oblika donekle onemogućava točnije određivanje koji su oblici svojstveni za daljsku, a koji za bosutsku kulturu. Keramički nalazi šalica s trakastim ručkama koje na vrhu imaju plastična izbočenja iz kruga Bolnice u Osijeku kao i s naselja na donjogradskom Pristaništu koji su pripisani daljskoj kulturi, zabilježeni su i na naseljima faze III bosutske kulture čime, se samo potvrđuju prijašnje pretpostavke o istodobnom pojavljivanju određenih keramičkih oblika na širem panonskom prostoru tijekom 5.-4. st. pr. Kr. Postojanje pojačanih doticaja potkrepljuju i metalni nalazi iz najmlađe faze daljske kulture, za koje se primjećuju bliske paralele u metalnim nalazima srijemske kulture (VINSKI, VINSKI-GASPARINI, 1962., 270.-271.). Nepoznavanje zatvorenih grobnih cjelina kao i naselja mlađe faze daljske kulture, ne dopušta jasnije prepoznavanje stranih elemenata, iako se pretpostavlja kako je autohtona osnova u daljskoj kulturi i dalje ostala prevladavajuća sve do keltskog naseljavanja (VASIĆ, 1987. a, 534.-535.).

Naselja na Dirovu brijegu u Vinkovcima i Damića gradini u Starim Mikanovcima na osnovi analize keramičkih nalaza i usporedbi s Gradinom na Bosutu koja predstavlja

najbolje poznato i prikazano naselje starijega željeznog doba na južnapanonskom prostoru, mogu se datirati u razdoblje faze III bosutske kulture, odnosno u 5.-4. st. pr. Kr. s pretpostavkom kako naselja traju i početkom 3. st. pr. Kr. Na predloženo datiranje ukazuje i brončana Dux fibula nađena na Damića gradini koja svjedoči o utjecajima s područja rasprostiranja ranolatenske kulture što djeluje na kasnohalštatsku južnapanonsku kulturnu sredinu koju su predstavljale kasne faze daljske i bosutske kulture. Otvorenost južnapanonskog prostora na kraju starijega željeznog doba različitim utjecajima najbolje dokumentiraju grobovi s kraja 5. i početka 4. st. pr. Kr. s položaja Robne kuće "Nama" u Vinkovcima. O ranoj latenizaciji prostora južne Panonije i sjevernog Balkana svjedoče nalazi ranolatenskih zoomorfnih fibula u grobovima 4. st. pr. Kr. u Velikoj i Donjoj Dolini te drugim nalazištima (MARIĆ, 1964.; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1996.; POPOVIĆ, 1996.). Najbliži dokazi o kulturnoj simbiozi kasnohalštatskoga i ranolatenskog naslijeđa na prostoru istočne Slavonije i zapadnog Srijema nalaze se u grobovima iz Dalja i Osijeka (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1970.) te u nalazu groba iz Bogdanovaca, u kojem je pokopana žena opremljena bogatim priložima kasnohalštatske nošnje koju čine i ranolatenske brončane Dux fibule s kraja 4. i početka 3. st. pr. Kr. (BRUNŠMID, 1909.). Razdoblje koje predstavlja prijelaz starijeg u mlađe željezno doba pripadaju upravo naselja na Damića gradini i Dirovu brijegu. Keramički nalazi iz tih naselja pokazuju velike sličnosti, osim s nalazima faze III bosutske kulture i s naseljem u Donjoj Dolini te kasnohalštatskim grobljima u mađarskoj Baranji, s odgovarajućim usporedbama sve do Soprona u sjeverozapadnom dijelu Panonske nizine. O postojanju kulturnih i etničkih veza s prostorom Dolenjske, uz već prepoznate oblike metalnih predmeta, svjedoči i prisutnost namreškane keramike na Damića gradini. Na taj je način moguće govoriti o jednoj južnapanonskoj kasnohalštatskoj *koine*, unutar koje se razlikuju manje etničke grupe s vlastitim izričajem, gdje velike sličnosti u keramičkim i metalnim oblicima govore o intenzivnim doticajima tijekom 5.-4. st. pr. Kr. Ta je heterogena populacija s mnogim zajedničkim obilježjima materijalne ostavštine krajem 4. st. pr. Kr. dočekala keltsko naseljavanje prostora srednjeg Podunavlja. Iz tog je susreta početkom 3. st. pr. Kr. nastala zajednica Skordiska koji su obilježili nadolazeće razdoblje mlađega željeznog doba. Tako se pojava latenske kulture u srednjem Podunavlju može povezati s krajem bosutske, daljske i srijemske kulture, te na taj način i s prestankom života na naseljima Damića gradina i Dirov brijeg. O postojanju određenog kontinuiteta i prisutnosti autohtonog stanovništva starijega željeznog doba u naseljima Skordiska, svjedoče određeni keramički oblici i tehnike ukrašavanja (DIZDAR, 2001.) koji svoje porijeklo imaju upravo u naseljima tipa Damića gradina, Dirov brijeg i Gradina na Bosutu. Time se prikazuju složeni kulturni i etnički odnosi koji su se odvijali na južnapanonskom prostoru na prijelazu iz starijeg u mlađe željezno doba.

Predložena kronološka skica naseljavanja Vinkovaca i okolice u razdoblje starijega željeznog doba prikazuje kao i mnogo puta do sada iznimnu važnost ovog prostora u prou-

čavanju složenih prapovijesnih kulturnih pojava i njihovih međusobnih odnosa, ovaj put onih koje su obilježile početak kao i kraj razdoblja starijega željeznog doba u međurječju Save, Drave i Dunava.

LITERATURA

- BABIĆ, S., PALAVESTRA, A., 1999., Northern Serbia in the Second Half of the First Millenium BC - Socio-Economic Aspects, *Le Djerdap/Les Portes de Fer a la Deuxieme Moitie du Premier Millenaire av. J. Ch. Jusqu'aux Guerres Daciques*, Beograd, 28.-33.
- BALEN-LETUNIĆ, D., 1986., Revizijska iskopavanja tumula starijeg željeznog doba u Dugoj gori, *IzdanjaHAD* 10, Zagreb, 45.-58.
- BALEN-LETUNIĆ, D., 1987., Prehistorijski nalazi s gradine Kiringrad, *VAMZXX*, Zagreb, 1.-30.
- BOŽIĆ, D., 1981., Relativna kronologija mlađe željezne dobe v jugoslavenskom Podonavju, *AVesXXXII*, Ljubljana, 315.-336.
- BRUNŠMID, J., 1888., Tragovi predhistoriskih naseobina u Srijemu, *VHAD* 9, Zagreb, 65.-71.
- BRUNŠMID, J., 1900., Prehistorijski predmeti željeznog doba iz Šarengrada u Srijemskoj županiji, *VHADns* IV, Zagreb, 61.-70.
- BRUNŠMID, J., 1902., Prehistorijski predmeti iz Srijemske županije, *VHADns* VI, Zagreb, 68.-86.
- BRUNŠMID, J., 1902. a, "Colonia Aurelia Cibalae", *VHADns* VI, Zagreb, 117.-166.
- BRUNŠMID, J., 1909., Prehistorijski predmeti iz Srijemske županije, *VHADns* X, Zagreb, 231.-237.
- BULAT, M., 1977., Nalazi s donjogradskog Pristaništa u Osijeku, *OsZbor* XVI, Osijek, 11.-54.
- ČOVIĆ, B., 1987., Grupa Donja Dolina - Sanski most, *PJZ* V, Sarajevo, 232.-286.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1966., *Rezultati arheoloških iskopavanja na području vinkovačkog muzeja od 1957. do 1965. godine*, *ActaMC* 1, Vinkovci
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1979., Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, *Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata*, *IzdanjaHAD* 4, Vinkovci, 133.-182.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1979. a, Sopotska kultura, *PJZ* II, Sarajevo, 263.-303.
- DIZDAR, M., 1996., Brončanodobno naselje u Vinkovcima - Duga ulica br. 23, *OpusA* 20, Zagreb, 7.-38.
- DIZDAR, M., 1999., Željezno doba, *Vinkovci u svijetu arheologije*, katalog, Vinkovci, 39.-48., 111.-121.
- DIZDAR, M., 2001., *Latenska naselja na vinkovačkom području*, *DissMonZ* 3, Zagreb
- DULAR, A., 1978., Okras živalskih glav na posodah halštatskega obdobja Slovenije, *AVesXXIX*, Ljubljana, 85.-90.
- DULAR, J., 1982., *Halštatska keramika v Sloveniji, Prispevek k proučevanju halštatske grobne keramike in lončarstva na Dolenjskem*, *DelaSAZU* 23 (12), Ljubljana
- FORENBAHER, S., 1991., Nalazišta grupe Belegiš II u istočnoj Slavoniji, *OpusA* 15, Zagreb, 47.-69.
- GABROVEC, S., 1970., Dvoankaste ločne fibule, *GodCenBallsp* VIII/6, Sarajevo, 5.-65.
- GABROVEC, S., 1987., Dolenjska grupa, *PJZ* V, Sarajevo, 29.-119.
- GARAŠANIN, M., 1973., *Praistorija na tlu Srbije*, Beograd
- HOFFILLER, V., 1938., Dalj, *CorpVas*, Beograd
- ISKRA-JANOŠIĆ, I., 1984., Arheološka iskopavanja na području općine Vinkovci, *IzdanjaHAD* 9, Zagreb, 143.-151.
- JEREM, E., 1968., The Late Iron Age Cemetery of Szentlőrinc, *ActaArchHung* XX, Budapest, 159.-208.
- JEREM, E., 1973., Zur Geschichte der späten Eisenzeit in Transdanubien. Späteisenzeitliche Grabfunde von Beremend (Komitat Baranya), *ActaArchHung* 25, Budapest, 65.-86.

- JEREM, E., 1986., Bemerkungen zur Siedlungsgeschichte der Späthalstatt- und Frühlatènezeit im Ostalpenraum, *Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984.*, *Anateus* 3, Budapest, 107.-118.
- LOŽNJAK, D., 2001., Nalazišta brončanog doba na vinkovačkom području, *PrilInstArheolZagrebu* 18, Zagreb, 33.-61.
- LJUBIĆ, Š., 1889., *Popis Arheološkoga odjela Nar. Zem. Muzeja u Zagrebu*, Odsjek I. svezak I., Zagreb
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1968., "Trako-kimerijska" ostava iz Iloka, *RVM* 15-17, Novi Sad, 31.-42.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1970., *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*, *ActaMC* 2, Vinkovci
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1980., Vinkovci kod Silosa - kasnohalštatski grobovi, *ArhPregl* 21, Beograd, 39.-40.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1986., Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji, *IzdanjaHAD* 10, Zagreb, 29.-43.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1994., Sjaj bronce i željeza u praskozorju povijesti, *Vukovar, Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb, 65.-80.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1996., Nekoliko napomena o uvođenju ranolatenskog stila u sjevernu Hrvatsku i Bosnu, *ARadRaspr* 12, Zagreb, 31.-53.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1999.-2000., O pojavi novih tipova konjske opreme iz završnog starijeg željeznog doba u istočnoj Hrvatskoj, *Opusca* 23-24, Zagreb, 27.-38.
- MARIĆ, Z., 1964., Donja Dolina, *GZM* XIX, Sarajevo, 5.-128.
- MEDOVIĆ, P., 1978., *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*, *DissMonB* XXII, Beograd
- MEDOVIĆ, P., 1990., Starije gvozdeno doba u srpskom Podunavlju, *Gospodari srebra*, katalog, Beograd, 23.-31.
- MEDOVIĆ, P., 1991., Prilog proučavanju gvozdenog doba u Sremu, *Starinar* XL-XLI, Beograd, 157.-164.
- NAD, I., NAD, P., 1964., *Katalog arheološke zbirke dr Imre Freya*, Sombor
- POPOVIĆ, D., 1981., *Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu*, *FontArchIug* IV, Beograd
- POPOVIĆ, P., 1996., Early La Tène Between Pannonia and the Balkans, *Starinar* XLVII, Beograd, 105.-125.
- POTREBICA H., BALEN, J., 1999., Prapovijesni nalazi iz Požeške kotline u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *GodPož* V (1), Požega, 7.-61.
- SPAJIĆ, E., 1962., Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka, *OsjZbor* VIII, Osijek, 37.-55.
- STARE, V., 1976., Časovna opredelitev čolničastih fibul iz Šmarjete, *AVes* XXVII, Ljubljana, 97.-119.
- ŠIMEK, M., 1982., Sigetec, Ludbreg - naselje starijeg željeznog doba i srednjeg vijeka, *ArhPregl* 23, Beograd, 54.-57.
- ŠIMIĆ, J., 1984., Stariji nalazi bosutske grupe iz Vukovara, *IzdanjaHAD* 9, Zagreb, 107.-115.
- ŠIMIĆ, J., 1996., Nalazišta daljske grupe u Daljskoj planini - Prilog proučavanju brončanog i starijeg željeznog doba u sjeveroistočnoj Hrvatskoj, *PrilInstArheolZagrebu* 10, Zagreb, 35.-47.
- ŠIMIĆ, J., 2001., Brončano i starije željezno doba na području grada Osijeka, *OsjZbor* XXIV-XXV, Osijek, 23.-42.
- ŠKOBERNE, Ž., 1999., *Budinjak, Kneževski tumul*, Muzej grada Zagreba, Zagreb
- ŠKOBERNE, Ž., 2002., Pregled pretpovijesnih arheoloških istraživanja u Žumberku, *Žumberak od prapovijesti do kasne antike*, katalog, Zagreb, 32.-81.
- TASIĆ, N., 1971., Bosutska grupa - Nova kultura starijeg gvozdenog doba na području Vojvodine i uže Srbije, *Materijali* VII, Beograd, 61.-83.
- TASIĆ, N., 1971. a, The Bosut Group of the Basarabi complex and the "Thraco-Cimmerian" finds in Yugoslav regions along the Danube and the central Balkans, *Balcanica* 2, Beograd, 27.-37.
- TASIĆ, N., 1972.-1973., Nalazi gvozdenog doba na Gomolavi, *RVM* 21-22, Novi Sad, 99.-123.
- TASIĆ, N., 1976., Stratigrafska zapažanja na Gomolavi i problem periodizacije starijeg gvozdenog doba u Sremu i Slavoniji, *GodCenBallsp* XIII/11, Sarajevo, 153.-162.
- TASIĆ, N., 1979., Teritorijalno, kulturno i hronološko razgraničenje daljske i bosutske kulture, *Balcanica* X, Beograd, 7.-23.
- TASIĆ, N., 1980., Neki problemi kulturne i etničke pripadnosti bosutskog i basarabi stila, *Balcanica* XI, Beograd, 7.-17.
- TASIĆ, N., 1983., *Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita*, Novi Sad-Beograd
- TASIĆ, N., 1999., Die jugoslawische Donauniederung vom Zerfall des Basarabi-Komplexes bis zum Erscheinen der Kelten (6.-4. Jahrhundert), *Le Djerdap/Les Portes de Fer a la Deuxieme Moitie du Premier Millenaire av. J. Ch. Jusqu'aux Guerres Daciques*, Beograd, 18.-23.
- TERŽAN, B., 1976., Certoška fibula, *AVes* XXVII, Ljubljana, 317.-421.
- TERŽAN, B., 1977., O horizontu bojevnih grobov med Padom in Donavo v 5. in 4. stol. pr. n. št., *Keltske študije*, Brežice, 9.-21.
- TERŽAN, B., 1987., The Early Iron Age Chronology of the Central Balkans, A Review from the Viewpoint of the Southeastern Alpine Hallstatt, *AIug* 24, Beograd, 7.-27.
- TERŽAN, B., 1990., *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem*, *KatMon* 25, Ljubljana
- VASIĆ, R., 1987., Bosutska grupa, *PJZ* V, Sarajevo, 536.-554.
- VASIĆ, R., 1987. a, Daljska grupa, *PJZ* V, Sarajevo, 533.-535.
- VASIĆ, R., 1987. b, Sremska grupa zapadnobalkanskog kompleksa, *PJZ* V, Sarajevo, 555.-558
- VASIĆ, R., 1989., Jedan prilog proučavanju sremske grupe, *GodCenBallsp* XXVII/25, Sarajevo, 103.-113.
- VINSKI, Z., 1955., Prethodni izvještaj o iskapanju na "Lijevoj bari" u Vukovaru 1951., 1952. i 1953. godine, *LjetJAZU* LX, Zagreb, 231.-255.
- VINSKI, Z., 1955. a, "Trako-kimerijski" nalaz Adaševci u Srijemu, *RVM* 4, Novi Sad, 27.-42.
- VINSKI Z., VINSKI -GASPARINI, K., 1962., O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske na slavonsko-srijemsko Podunavlje, *ARadRaspr* 2, Zagreb, 263.-293.
- VINSKI -GASPARINI, K., 1961., Iskopavanje kneževskog tumulusa kod Martijanca u Podravini, *VAMZ* II, Zagreb, 39.-66.
- VINSKI -GASPARINI, K., 1970., Mač tipa Mörigen iz Draganića u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *VAMZ* IV, Zagreb, 3.-12.
- VINSKI -GASPARINI, K., 1973., *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, *MonFfZadar* 1, Zadar
- VINSKI -GASPARINI, K., 1978., Osvrt na istraživanja kasnog brončanog i starijeg željeznog doba u sjevernoj Hrvatskoj, *IzdanjaHAD* 2, Zagreb, 129.-148.
- VINSKI -GASPARINI, K., 1987., Grupa Martijanec - Kaptol, *PJZ* V, Sarajevo, 182.-231.
- VRDOLJAK, S., 1994., Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik - Igrišće (sz Hrvatska), *Opusca* 18, Zagreb, 7.-81.

Summary

A Contribution to Understanding Continuous Habitation of Vinkovci and its Surroundings in the Early Iron Age

The Early Iron Age is one of the least investigated and little known prehistoric periods in the region of Vinkovci, as well as in eastern Slavonia and western Srijem. On the territory of the town of Vinkovci and its surroundings, intensive rescue excavations were conducted in the past three decades, in which settlements and cemeteries were uncovered which enable a more clear cultural and chronological picture of the Early Iron Age in the broader south-Pannonian area (Fig. 1.). Apart from the results of the excavations, the understanding of the material heritage is supported by isolated and chance finds from the Early Iron Age, preserved in the City Museum in Vinkovci, as well as in the Archaeological Museum in Zagreb, on the basis of which it is possible to assume the continuous habitation of the area of Vinkovci and its surroundings from the very beginning of the Early Iron Age in the 8th century BC up until the settlement of the Celts by the end of the 4th century BC.

The older phase of the Late Bronze Age in the Vinkovci area is marked by the Belegiš II culture, known on the basis of the excavations of settlements in Vinkovci and Privlaka. From the period of the younger phase of the Late Bronze Age only isolated finds are known, which do not make possible their clear cultural classification. Thus the basis for the coming period of the Early Iron Age, to whose initial phase the chance find of a fragment of a bronze fibula of the Vače type from Vinkovci is dated, remains unknown. According to the classification by S. Gabrovac, the Vinkovci fibula belongs to the type Va of two-looped arched fibulae with an iron core and a bronze coating. The dissemination center of those fibulae was in the areas of Bela Krajina, Dolenjska and Gorenjska. A fibula of the Vače type (type Vb) was found on the cemetery Lijeva bara in Vukovar in the skeleton grave 269, in which a man with a spear and a sharpening iron was buried, whose handle was fashioned in the Thraco-Cimmerian style. On the sites of the Martijanec-Kaptol group, those fibulae appear throughout the first horizon, belonging to the end of the 8th and the beginning of the 7th century BC, into which period the Vinkovci fibula should be dated as well. Two fibulae chance finds from the area of the village of Orolik testify to the existence of links between the Vinkovci area in the early phase of the Early Iron Age and the dissemination area of the Dolenjska and Martijanec-Kaptol groups. On the site Rajterovo Brdo a fragment of a bronze fibula with a boat-shaped arch was found, whose terminals are decorated with engraved lines (T. 1., 3), whereas on the neighboring site called *Zadružno dvorište* (Cooperative Yard) a small bronze boat-shaped fibula with a transversal rip on its arch was unearthed, which is also decorated with engravings (T. 1., 1). Boat-shaped fibulae with transversal rips are characteristic of the east-

ern Alpine-Pannonian Region, and they belong to the first half or the middle of the 7th century BC. The fibula from Orolik can probably be dated into the same period.

The existence of tumuli, uncovered already by the end of the 19th century, and systematically recorded in the Vinkovci area in 1951, testify to the links of the eastern Slavonian and the Srijem regions with the dissemination area of the Martijanec-Kaptol group in the West during the early phase of the Early Iron Age. The largest group, consisting of five tumuli, was uncovered near Stari Jankovci, whereas one tumulus was registered between the villages Ostrovo and Gaboš, northwest from Vinkovci. In the Archaeological Museum in Zagreb objects from the destroyed earth tumulus in Ilača are preserved, in which an iron spear, a bronze knob as part of horse-riding equipment, a rounded wether-bell and a part of a double-threaded wire were found. Considering the excavation results in Stari Jankovci, where cremation and possibly skeleton burials were registered, we should look for analogies in the first place within the framework of the neighboring Martijanec-Kaptol group. The find of a bronze knob as part of horse-riding equipment from the destroyed tumulus in Ilača testifies to the dating of eastern Slavonian and Srijem tumuli, dating the knob into the 8th century BC, when on the right Danube bank a concentration of hoards containing horse-riding equipment is registered.

The Dalj culture finds, uncovered in 1951 during the leveling of the southern part of the prehistoric multi-layer settlement on *Tržnica* (the Market) in the center of Vinkovci, belong to the earlier phase of the Early Iron Age. On this occasion, a pot with an S profiled body was unearthed with a striped grip and a shoulder decorated by vertically set cannelures divided into metopes. On the basis of the shape and the ornaments, the pot is classified as belonging to the Dalj culture and dated in the period from the year 700 until 600 BC. In trial excavations on the same site in 1962 in the surface strata new pottery finds of the Dalj culture were registered, collected also on Borinci near Jarmina.

The early phase of the Early Iron Age in the Vinkovci area is represented by a larger number of sites (Fig. 1.), consisting of settlements as well as grave sites with skeleton burials, testifying to the complex ethnic and cultural activities going on in the region of southern Pannonia from the beginning of the 6th century BC until the Celtic settlement at the end of the 4th century BC. In the site Silos on Ervenica in the southeastern part of Vinkovci, in rescue excavations in 1972 two skeleton graves were unearthed. Grave 1 contained a woman's burial with rich vaults representing Late Hallstatt I southern Pannonian costume, consisting of a bronze astragalar belt with 73 pieces preserved; a bronze Certosa fibula of the V group, decorated on its arch with the engraved motif of a fir-branch; and a necklace with 24 beads. In grave 2 there was a biconical pot, which on the spot where the shoulder enters into the body is decorated with four knob-shaped protrusions, between which there are transversal cannelures. On the basis of vaults, the graves are dated into the devel-

oped 5th century BC and classified as belonging to the Srijem culture of the western Balkan cultural complex. A richly vaulted female burial, which according to its inventory completely corresponds to grave 1 from Ervenica, was found near Novi Jankovci during railway construction works in 1890. Of the vaults, 11 bronze pieces of the astragalar belt, a bronze Certosa fibula of the V group and 4 beads made of yellow glass paste were preserved. On the basis of the find of the astragalar belt, J. Brunšmid ascribes the burial from Novi Jankovci to a man, but other contemporaneous burials with astragalar belts in the area of southern Pannonia suggest that we are dealing with female burials with characteristically extraordinarily rich costumes. Graves from Vinkovci and Novi Jankovci are dated on the basis of Certosa fibulae of the V group, which was one of the leading forms in the 5th century BC. On an unknown location in Vinkovci two astragalar belt pieces were found (T. 1., 8-9), whereas a fragment of another piece (T. 1., 4) was found during rescue excavations in Duga Street 23 in the center of Vinkovci. J. Brunšmid mentions a piece and a buckle of an astragalar belt with three loops and a fibula with two spirals and a plate-shaped arch. The large number of chance finds of pieces of astragalar belts and other artifacts of the earlier phase of the Early Iron Age testify to the existence of a larger number of graves from this period on a couple of sites in Vinkovci. Chance finds of beads made of yellow glass paste with an ornamentation in the shape of a white-and-blue eye-motif, found on Rajterovo brdo in Orolik (T. 1., 5-6) and in Vinkovački Banovci (T. 1., 7), most probably belong to the same period to which the graves from Ervenica and Novi Jankovci are dated. Graves from Ervenica and Novi Jankovci, as well as other chance finds from the same period from the Vinkovci area belong to the Srijem culture of the western Balkan cultural complex. Of particular significance for the understanding of the complex cultural and ethnic picture of the southern Pannonian area at the end of the Early Iron Age was the uncovering of the cemetery on the site of the department store Nama in the western, peripheral part of the multi-layer prehistoric settlement on Tržnica in Vinkovci. In the rescue excavations in 1976 and 1977 eight skeletal burials and three horse burials were unearthed. In the graves of men, women and children bronze Certosa fibulae of the XIII group were found, as well as bronze and iron cross-bow fibulae with a slightly bowed foot and a bronze fibula with a drum-shaped arch. An iron lance with a narrow web and a long sheath belongs to weapon finds. In grave 1 a bronze scepter was found, decorated with incised geometrical motifs. Among objects intended for every-day use there are finds of iron knives, whereas bracelets made of glass paste beads were worn around the neck. Vaults of pottery vessels were registered in the graves too, including a cantharus from grave 3 with a smoothed surface covered by miniature graphite particles. Burials of two horses contained parts of bronze horse-riding equipment. One piece of equipment consisted of bronze phalera produced in three sizes and of radially bowed parts of bronze metal

sheet originating from the dissemination area of phase Early La Tène culture. The burial of the other horse contained forged bronze equipment with Thraco-Scythian characteristics, consisting of appliqué stylized in the shape of a griffin or a deer and of two polygonal sheets that served as metal fittings at rein endings. On the basis of the described vaults, the cemetery is dated into the late 5th and the first half of the 4th century BC, and it testifies to various influences from the territory of the lower Danube area and from the northern parts of the Pannonian Valley. The find of a bronze Certosa fibula of group XIII (T. 1., 2), found in 1977 on the southern part of the prehistoric tell Tržnica, is dated to the same period.

The results of the rescue excavations of the prehistoric multi-layer settlement Damića gradina in Stari Mikanovci, conducted in 1980, are of particular importance for the understanding of the typology of pottery shapes of the younger phase of the Early Iron Age on the territory of eastern Slavonia and western Srijem. The greatest concentration of finds was registered in quadrant 20 and those surrounding it, where the remains of a house with a burned-down clay floor were found at 1.40 m, in which there were pottery fragments laid as terrazzo. The house was destroyed in a vigorous fire, as evident from large lumps of burned daub, as well as from finds of pottery fragments which were almost totally misshaped due to exposure to high temperature. Among the most interesting finds from Damića gradina is certainly that of the bronze Dux fibula, for which there are no exact data as to the location and depth of the find. Since the La Tène culture settlement is dated into the younger stage of Middle La Tène phase and the Late La Tène phase, i.e. into the second half of the 2nd and the 1st century BC, the fibula most probably belongs to the Early Iron Age layer, which, used in conjunction with the analysis of pottery finds, plays a significant role in the final dating of the settlement.

In order to determine a clear cultural and chronological position of the Early Iron Age settlement on Damića gradina, a detailed typological-statistical processing of all pottery finds was carried out, on the basis of which basic functional forms were isolated with their respective types and versions. In a descriptive analysis a total of 5,109 fragments were processed, out of which number it was possible to define the functional form for 1,361 (26.64%), whereas this was not possible with 3,748 fragments (73.36%). When defining the typological table of functional forms, the basic criterion was sorting the forms based on the outline of the vessel, followed by the defining of the versions, which were sorted according to different rim shape and according to different decorating techniques (T. 2.-4.). Out of 1,361 distinct forms, 632 were pots (46.44%), 642 were bowls (47.17%), 22 canthari (1.62%), in one case a jug was registered (0.07%), and cups are represented with 34 samples (2.50%), whereas vessels of small dimensions with one grip were recognized as spoons and registered in 30 cases (2.20%). On Damića gradina 703 functional forms or fragments were sorted, which makes 13.76% of the total number of processed frag-

ments, which are decorated in seven various decorating techniques appearing in different combinations on a single vessel. The largest number of forms and fragments is ornamented in the combination of the application of a plastic ribbon, on which fingerprints are applied (T. 2., 2, 5; T. 3., 4). Next come imprinting, engraving (T. 4., 4), appliqué, gouge (T. 4., 1) and modeling. The smallest number of forms and fragments is decorated with canneluring or a smoothed ornament (T. 2., 6). On the surface of a couple of fragments miniature graphite particles were registered.

Characteristics similar to *Damića gradina* in selecting the position for constructing a settlement are also evident with *Dirov brijeg* in Vinkovci, where, during rescue excavations, pottery finds were unearthed which according to their forms and ornaments completely correspond with the finds from *Damića gradina*. *Dirov brijeg* is a prehistoric hillfort on the confluence of the Nevkoš Stream and the Bosut River. During rescue excavations in 1951 a fragment of a cup with a grip was found, on whose top there is a plastic protrusion decorated with a smoothed ornament (T. 1., 8). In conservation excavations in 1996 in J. Kozarca Street 74, which runs through the eastern part of *Dirov brijeg*, a trench was investigated, in whose filling, apart from plenty of *La Tène* pottery, pottery fragments were found which are dated into the younger phase of the Early Iron Age (T. 5.). A settlement from the Early Iron Age was uncovered in a survey in 1954 on the site *Gradac*, situated on the Bosut River near the village *Podgrađe*. It is a multi-layer settlement, from which a find of a cup with a rounded body and a grip with two plastic protrusions on the top is known (T. 1., 11). The find of a cup with an identically shaped grip is known from *Gradina on Bosut*, which is not surprising considering the fact that the settlement in *Podgrađe* is situated some ten kilometers to the west of the eponymous site of the Bosut culture. The comparatively closest functional forms and decorating techniques and motifs to pottery finds from *Damića gradina* and *Dirov brijeg* may be found on sites of the horizon of cannelured pottery in *Srijem*, i.e. phase III of the Bosut culture. This relates particularly to the rich and various pottery repertoire sorted in layers belonging to the settlement horizon *Bosut IIIc* of the eponymous *Gradina on Bosut*. In the youngest phases of the horizon *IIIc* fragments decorated with net-like or ribbon-like smoothed ornaments were registered, thus forming a base for the dating of identical fragments from *Damića gradina* and *Dirov brijeg*. Certain pottery forms may be compared to finds from other sites from the Early Iron Age in eastern Slavonia, as well as in a broader southeastern Alpine Pannonian area. Pottery finds from *Damića gradina* have numerous corresponding forms, decoration motifs and techniques in the finds from settlements in *Osijek*, as well as in the phases *IIc* and *IIIa* of *Donja Dolina* according to the classification by Z. Marić, i.e. with finds of the phases *3a-2* and *3b* according to the classification by B. Čović. Correspondences with certain forms from *Damića gradina* may be found on the hillfort *Klinac* southern from *Petrinja*, as well as the hillfort *Kiringrad*.

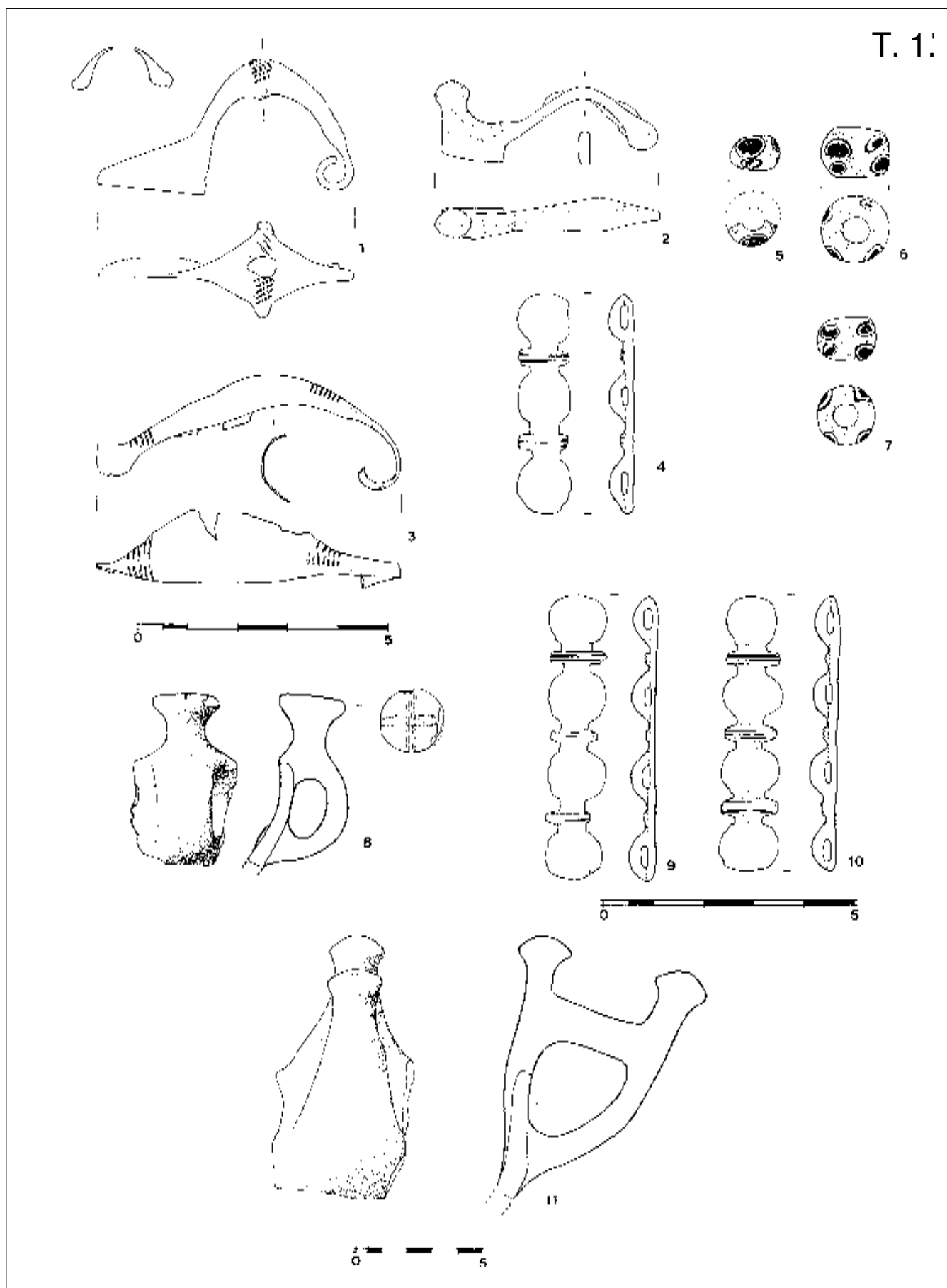
Considering numerous described comparisons, the pottery finds from *Damića gradina*, *Dirov brijeg* and *Gradac* in *Podgrađe* can be dated into the younger phase of the Early Iron Age. The mentioned settlements according to the typological characteristics of pottery forms as well as decoration motifs and techniques belong to the dissemination area of the phase III of the Bosut culture, i.e. the horizon of cannelured pottery. In order to support the suggested dating of settlements we can take the finds of pots with a rounded body and the grips overtopping the rim (T. 4., 6), which have one or two differently shaped plastic protrusions on the top, out of which the two from *Dirov brijeg* are decorated with a smoothed ornament (T. 1., 8; T. 5., 8). The fragment of a grip from *Damića gradina* with a somewhat clearer presentation of two small animal heads proves that we are dealing with highly stylized presentations of animal protomes. Significant for the dating of the settlements *Damića gradina* and *Dirov brijeg* are also fragments of cups with a rounded body whose inner surface is decorated with a smoothed ornament. Direct comparisons as to the form of the cup and the decoration technique and motifs are found on *Gradina on Bosut*, where the described form belongs to the horizon of cannelured pottery. Decorating by smoothing is to become characteristic of the ceramography of *La Tène* culture of the *Scordiscs*. In determining the chronology of the Early Iron Age strata from *Damića gradina* and recognizing the base of certain cultural influences, the appearance of a jug and of fragments with rippled decorations is significant (T. 4., 5). The appearance of the rippled ornament on *Damića gradina* points to the existence of cultural influences from the west, from the dissemination area of the *Dolenjska* and the *Martijanec-Kaptol* groups, which were already registered in the younger phase of the Early Iron Age in the description of the finds from the graves of the *Srijem* culture. Certain differences between the pottery finds from *Damića gradina* and *Gradina on Bosut* are visible in the first place in the small number of forms and fragments, which on *Damića gradina* are cannelured, and an entire phase of the Bosut culture was named after this decorating technique. The described difference, as well as the fact that only a slightly larger number of fragments from *Damića gradina* was decorated in similar gouge technique, probably corresponds to certain chronological differences, i.e. it is supposed that the settlements *Damića gradina* and *Dirov brijeg* belong to the younger part of phase III of the Bosut culture, when decorating by canneluring, after which the entire phase was named, was not that common any longer. Pottery became mostly undecorated, and even if there was an ornament, it was mostly a combination of a plastic ribbon and a set of stamps. The assumptions on dating are supported also by the lack of finds of horizontally faceted everted pot rims, as well as of bowls with a rounded body and an inverted rim, transversally or horizontally cannelured and faceted on *Damića gradina*, from where a significant quantity of pottery material originates, as well as on *Dirov brijeg*.

The Early Iron Age sites in Vinkovci and its surroundings offer a possibility for studying the relationship of the Bosut and the Dalj culture, two neighboring cultural phenomena that in the central Danube Region marked the period of the Early Iron Age. In settlements and grave sites of the Dalj culture from the early phase of the Early Iron Age in Dalj and Vukovar the appearance of pottery fragments of Bessarabian style was registered, which belong to phase II of the Bosut culture, whereas fragments of Dalj pottery are known from Gradina on Bosut. The appearance of skeletal burials on cremation grave sites of the Dalj culture in Vukovar and Dalj reflects the influence of the neighboring Bosut culture, as well as the eastern Alpine and the northern Balkan area, of which the inhumation rite is characteristic. The southern border of the Dalj culture dissemination was mainly drawn along the line Ilok-Vukovar-Županja or Vukovar-Vinkovci, with the penetration of the Dalj culture up to the western slopes of Fruška gora near Ilok and Šid. Thus the area between Vukovar and Šid might have been a transitional zone between the Bosut and the Dalj cultures, and the basis for making a distinction was pottery, whereas metal finds such as horse-riding equipment appear on sites of both cultures. The supposed differentiation could thus be related to the early phase of the Early Iron Age, into which pottery finds of the Dalj culture from Tržnica in Vinkovci are dated. In the younger phase of the Early Iron Age the Bosut culture was spread to the west in its phase III or the horizon of cannellured pottery, to which the settlements Dirov brijeg in Vinkovci and Damića gradina in Stari Mikanovci belong. This assumption is supported by the gravesites of Srijem culture from Vinkovci and Novi Jankovci.

On the basis of the analysis of pottery finds and comparisons with Gradina on Bosut, which represents the best known and shown settlement of the Early Iron Age in southern Pannonia, the settlements on Dirov brijeg in Vinkovci and Damića gradina in Stari Mikanovci can be dated into the period of phase III of the Bosut culture, i.e. into the 5th-4th century BC, under the assumption that the settlements lasted also into the beginning of the 3rd cen-

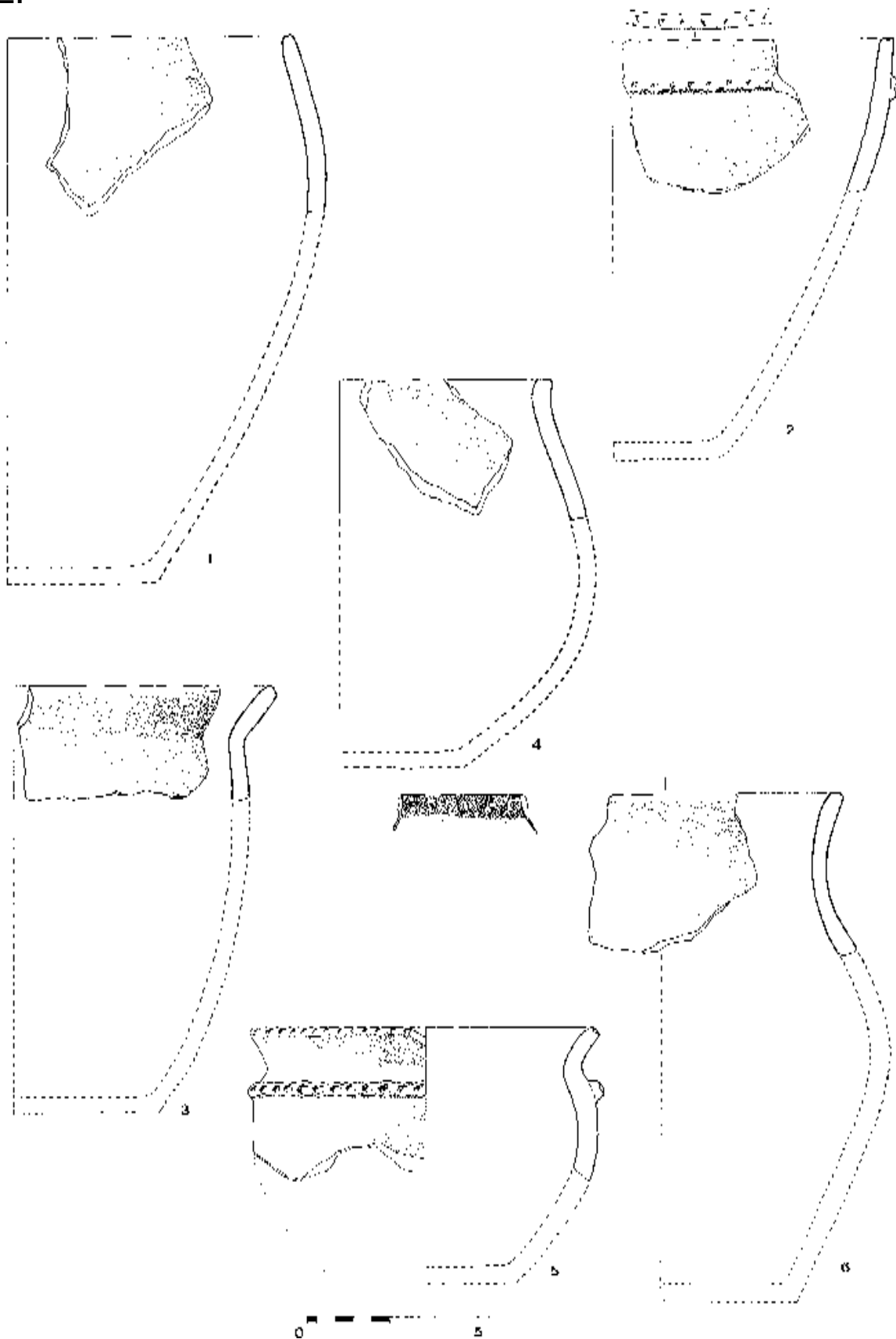
tury BC. The presence of the bronze Dux fibula on Damića gradina, which testifies to the influences from the north and to the spread of Early La Tène dissemination area to the Late Hallstatt southern Pannonian cultural area, which was represented by the late phases of the Dalj and Bosut cultures, also points to the suggested dating. The openness of the southern Pannonian area at the end of the Early Iron Age to various influences is best documented by gravesites from the end of the 5th and the beginning of the 4th century BC from the site of the department store Nama in Vinkovci. Thus it is possible to speak of one southern Pannonian Late Hallstatt *koine*, within which minor ethnic groups differ with their own expression, and the large similarities in pottery and metal forms suggest intensive interchange in the 5th and 4th centuries BC. By the end of the 4th century BC this heterogeneous population with numerous common traits in material heritage preceded the Celtic settlement in the central Danube Region. As a result, at the beginning of the 3rd century BC the Scordisc community emerged, which marked the coming period of the Late Iron Age. Thus the appearance of La Tène culture in the central Danube region can be linked with the end of the Bosut, Dalj and Srijem cultures, and at the same time also with the discontinuation of life in the settlements Damića gradina and Dirov brijeg. Certain pottery forms and decoration techniques, which originate exactly from settlements of the type Damića gradina, Dirov brijeg and Gradina on Bosut, point to the existence of a certain continuity and the presence of autochthonous population of the Early Iron Age in the Scordiscs' settlements, which in turn shows the complex cultural and ethnic relations that occurred in the southern Pannonian area during the transition of the Early into the Late Iron Age.

The proposed chronological sketch of the continuous habitation of Vinkovci and its surroundings in the Early Iron Age shows, as often before, the extraordinary significance of this area in studying the complex prehistoric cultural phenomena and their interrelationships, this time between those who marked the beginning and the end of the Early Iron Age in the interfluvium of the Sava, the Drava and the Danube.

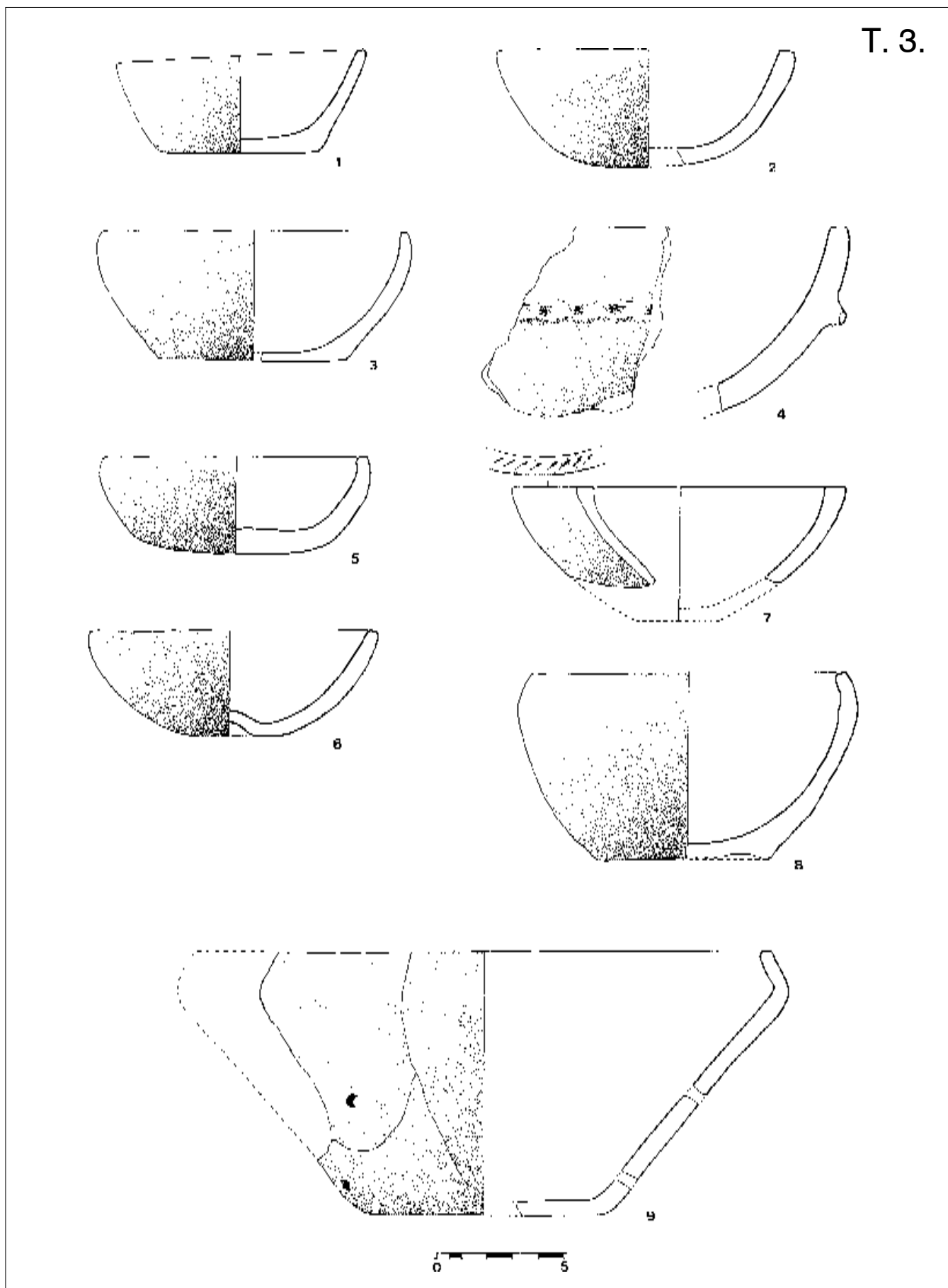

T. 1., 1, 3, 5-6: Orolik; T. 1., 2, 4: Vinkovci - Tržnica; T. 1., 7: Vinkovački Banovci; T. 1., 8: Vinkovci - Dirov brijeg; T. 1., 9-10: Vinkovci; T. 1., 11: Podgrade - Gradec

T. 2.

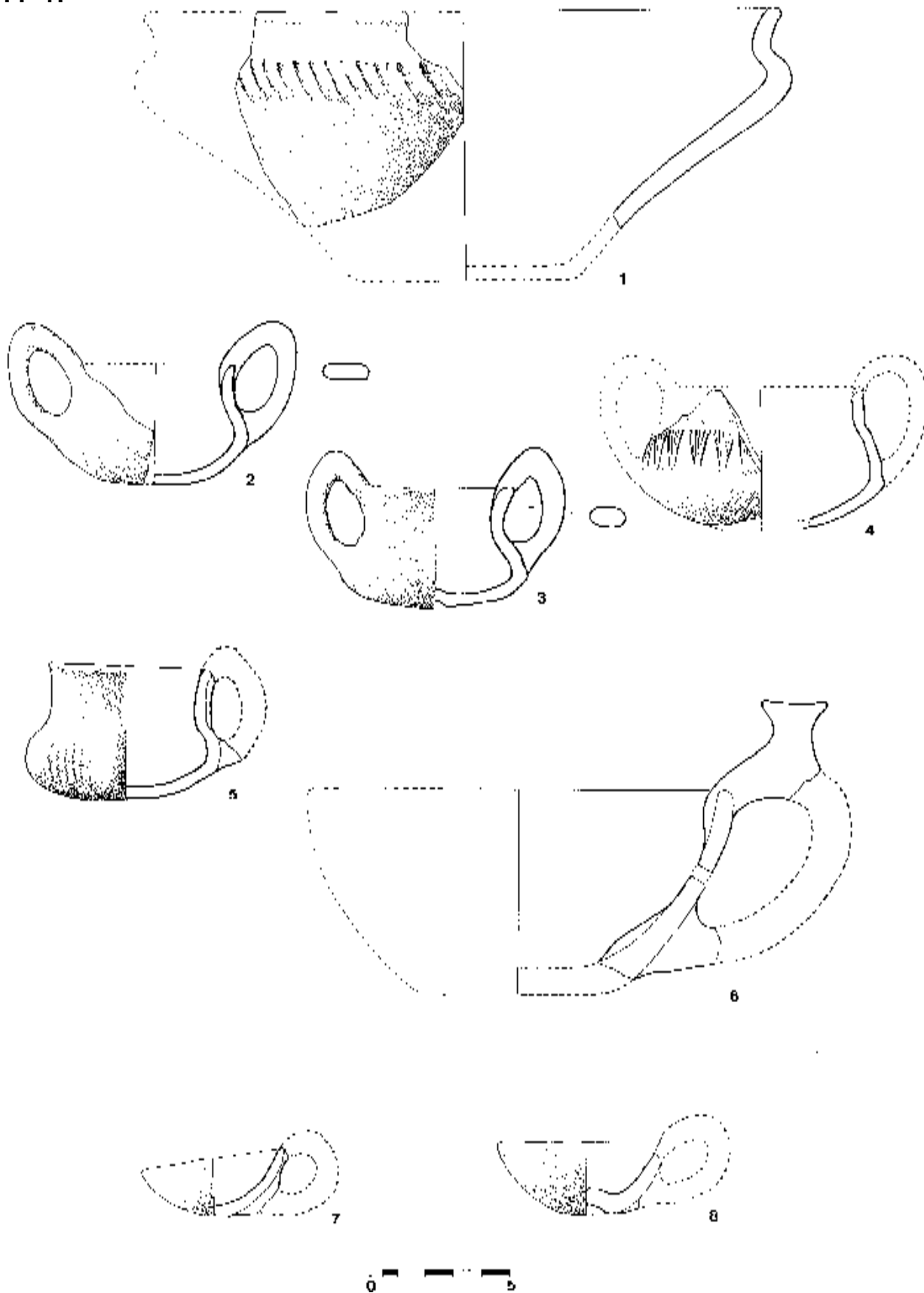

T. 2., 1-6: Stari Mikanovci - Damića gradina

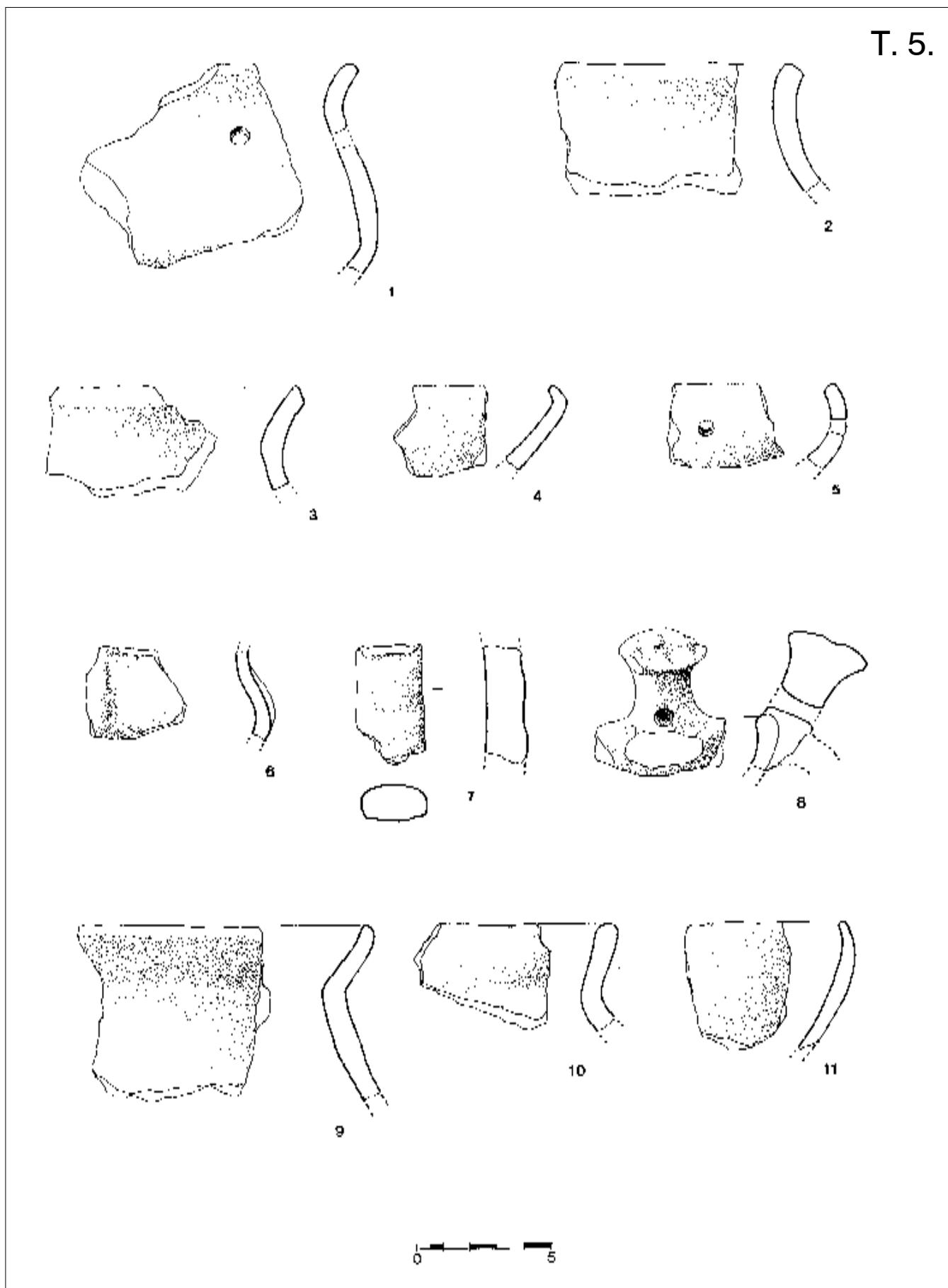
T. 3., 1-9: Stari Mikanovci - Damića gradina

T. 4.

T. 4., 1-8: Stari Mikanovci - Damića gradina

T. 5.

T. 5., 1-11: Vinkovci - Dirov brijeg

